

Dalia Pakalniškienė – humanitarinių mokslų daktarė, Klaipėdos universiteto Baltų filologijos katedros profesorė.
Moksliniai interesai: lietuvių kalbos istorija, baltų kalbos, geolingvistika.
El. paštas: dalia.pakalniskiene@gmail.com

Dalia Pakalniškienė: PhD in Humanities, professor of Department of Baltic Philology, Klaipėda University.
Research interests: the history of Lithuanian language, Baltic languages, geolinguistics.
E-mail: dalia.pakalniskiene@gmail.com

Dalia Pakalniškienė

Lietuvių kalbos institutas

INTARPINIAI IR STA KAMIENO DENOMINATYVAI SENOJOJE LIETUVIŲ RAŠTIJOJE: NOMINACIJA IR MOTYVACIJA

Anotacija

Straipnyje pristatomas vienės senojoje lietuvių raštijoje užfiksuotos intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių grupės – denominatyvų, t. y. vedinių iš vardažodžių (būdvardžių ir daiktavardžių), – onomasiologinės sistemos tyrimas. Analizuojamieji veiksmažodžiai priklauso fientyviniam žodžių darybos tipui: jų darybinė reikšmė reikšmė yra 'darytis, tapti tokiu ar tuo, įgyti / patirti tai, kas pasakyta pamatiniu žodžiu'. Pamatiniai žodžiai yra konkretieji ir abstraktieji būdvardžiai ir daiktavardžiai, iš kurių afiksinės nominacijos būdu – paradigmatika – sudaromi fientyviniai ar, rečiau, statyviniai veiksmažodžiai. Be to, verbalizacijos procese svarbus vaidmuo tenka pagalbinei darybos priemonei – intarpui ir formantui *sta*, kurie priskiria veiksmažodį fientyvams. Fientyvinio darybos tipo centrą sudaro deadjektyvai, periferiją – desubstantyvai. Tiriamųjų denominatyvų semantiką eksplicitiškai, rečiau implicitiškai, lemia pamatinių būdvardžių ir daiktavardžių semantika. Pagal leksiniu motyvatoriumi nusakomas ypatybes / objektus nustatyti septyni denominatyvinių veiksmažodžių motyvacijos modeliai: koloratyvusis, morfologinis, fiziomorfologinis, psichomorfologinis, posesinių ir socialinių santykių, saporinis, terminis.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai, denominatyvai, fientyvai, statyvai, nominacija, motyvacija.

Abstract

The article presents the analysis of onomasiological system of one group of infixed and *sta*-stem verbs attested in the old Lithuanian scripts, denominative verbs in particular, derived

from adjectives and nouns. The analysed verbs belong to the type of fientive word formation: their derivational meaning is 'to become or to acquire/experience something which is denoted by the primary word'. The primary words are specific and abstract adjectives and nouns which by the means of affixal nomination – paradigmation – are used to form fientives or, more rarely, stative verbs. What is more, in the process of verbalization, additional means of derivation, namely, the infix and affix *sta*, play a significant role in attributing the verb to the derivational model of fientives. The centre of fientive derivational type is comprised of deadjectives, while desubstantives stand in the periphery of this type. The semantics of the denominatives analyzed is determined explicitly (in rarer cases, implicitly) by semantics of primary adjectives and nouns. According to properties/objects denoted by the lexical motivator, seven motivational models of denominative verbs have been established: colourative, morphological, physiomorphological, psychomorphological, the model of possession and social relationship, gustatory, and thermal one.

KEY WORDS: infixed and *sta* stem verbs, denominatives, fientives, statives, nomination, motivation.

doi:<http://dx.doi.org/10.15181/rh.v24i0.1908>

Įvadas

Gausi rytų baltų kalbų intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių klasė (plg. lietuvių kalboje jų yra per tūkstantį, latvių kalboje perpus mažiau, prūsų kalboje tik keli šio tipo veiksmažodžiai, žr. Pakalniškienė 1993, 1996, 2001) suponuoja gausią tyrimų problematiką: jų vietą indoeuropiečių kalbų sistemoje, formaliosios struktūros ir semantikos santykių pobūdį, kilmės ir darybos klausimus, produktyvumo priežastis, chronologinę ir arealinę distribuciją, onomasiologinės sistemos sandarą ir pan.

Intarpiniai veiksmažodžiai (ar plačiau – nazaliniai prezentai) – daugelyje indoeuropiečių kalbų fiksuojama fleksinė klasė, siekianti bendrosios indoeuropiečių epochos laikus (apie formaliosios struktūros raidą atskirose indoeuropiečių kalbose žr. Gorbachov 2007, Kuiper 1937, Strunk 1967). Baltų kalbose su infiksiniiais veiksmažodžiais glaudžiai susijęs *sta* kamienas laikomas šių kalbų inovacija (Kazlauskas 1968, Kuryłowicz 1964), tačiau esama bandymų sieti juos su ide. *sk*-veiksmažodžiais (Gorbachov 2014, Endzelynas 1957 ir kiti), germanų kalbų veiksmažodžiais (Stang 1942, 1966), slavų kalbų korespondencijomis bei medialinėmis indoeuropietiško dezideratyvo formomis (Villanueva Svensson 2010¹). Indoeuropiečių kalbų intarpiniams veiksmažodžiams būdingos specifinės formos ir turinio ypatybės: jie yra nulinio šaknies laipsnio, tranzityviniai, aktyvaus

¹ Ten pat žr. išsamią apžvalgą apie formanto *sta* kilmės hipotezes.

veiksmo, asmenuojami atematiškai. Tačiau šiaurinėje indoeuropiečių kalbų grupėje – baltų, slavų, germanų kalbose – šie veiksmazodžiai „elgiasi“ priešingai: yra intranzityviniai, reiškia būseną ar procesą, priklauso tematiniam asmenavimo tipui (pavyzdžiui, lie. *liūpa*, s. sl. *-lb(p)nqti*, go. *-lifnan*), sudaro poras su bendrašakniais pagrindinio laipsnio veiksmazodžiais ir vardažodžiais (Gorbachov 2007, 162–164). Toks neatitikimas kalbininkų vertinamas įvairiai: dažniausiai šiaurės indoeuropiečių infiksinių veiksmazodžių semantikos ir formaliosios struktūros skirtumai laikomi inovacija (Kuiper 1937, Stang 1942, 1966, Schmid 1963, Kuryłowicz 1964, Strunk 1967, Oettinger 1979, Karaliūnas 1987, Kaukienė 1994, 2002, Schmaltieg 2000 etc.), bet randasi hipotezių „šiaurės“ situaciją laikyti archaizmu (Gorbachov 2007, 202–219).

Šiame straipsnyje pristatomas vienės senojoje lietuvių raštijoje užfiksuotos intarpinių ir *sta* kamieno veiksmazodžių grupės – denominatyvų, t. y. vedinių iš vardažodžių (būdvardžių ir daiktavardžių), tyrimas. Tyrimą paskatino Viačeslavo Gorbačiovo ir Migelio Vilanuevos Svensono įžvalgos dėl baltiškųjų denominatyvų kilmės: toks darybos modelis esąs būdingas ne tik lietuvių ir latvių, bet ir slavų bei germanų kalboms (Gorbachov 2007, Villanueva Svensson 2016). Šie kalbininkai pateikia relevantiškų baltų, slavų ir germanų kalbų fientyvų pavyzdžių, gretina juos formaliosios struktūros ir reikšmės požiūriu, atskleidžia reliatyvią chronologiją: archajiškais laikomi nulinio šaknies laipsnio denominatyvai, darybiškai siejami ir su nulinio, ir su pamatinio šaknies balsių kaitos laipsnio vardažodžiais, plg.: s. sl. *o-slbpnqti* ‘akti’ : *slēp* ‘aklas’, s. isl. *rauðr* ‘raudonas’ : *roðna* ‘rausti’, lie. *taukai* : *tùkti* ir pan. Darybinis modelis tebėra išlikęs dabartinėse slavų kalbose (plg. ček. *o-slnout(i)* : *slepý*, *schnout(i)* : *suchý*, *mrznout(i)* ‘šalti’ : *mráz* ‘šaltas’, lenk. *schnąć* : *suchi*, *marznąć* : *mróz*, r. *soxnut’* : *sux(oj)*, *měrznut’* : *moróz*, serb.-kr. *sàhnuti* (*sàhnem*) : *sûh*, *mřznuti* (*se*) : *mráz* (Gorbachov 2007, 25). Pagrindinio šaknies balsių kaitos laipsnio fientyvai, kopijuojantys pamatinio vardažodžio vokalizmą, laikomi inovacija, plg. baltų ir gotų kalbų vedinius: lie. *šlāpias* → *šlāpti*, *šlāmpa*, *ilgas* → *ilgti*, *ilgsta*, la. *slapjš* ‘šlapias’ → *slapt*, *slūopu* ‘šlapti’, *ilgs* ‘ilgas’ → *ilgt*, *ilgstu* ‘ilgti’, go. *hails* ‘sveikas’ → *ga-hailnan* ‘sveikti’.

Taigi lietuvių ir latvių kalbose fiksuojama ta pati inovacija kaip ir slavų bei gotų kalbose. V. Gorbačiovo ir M. Vilanuevos Svensono teigimu, lietuvių kalboje esą paveldėtų archajiškų denominatyvų, išlikusių iki šių

dienų. Ne visada įmanoma juos atpažinti sinchroniškai, jų motyvacija išblėsusi, neskaidri, tad tenka pasitelkti diachroniją, pavyzdžiui, nustatant tokių opozicijų, kaip *saūsas* : *sūsti*, *taukai* : *tūkti* ir pan., darybinį santykį.

Intarpiniai ir *sta* kamieno denominatyvai vadinami *fientyviniais*² (plg. lo. *fieri* ‘rastis, atsitikti, darytis, tapti’) – darybinė jų reikšmė paprastai nusakoma ‘darytis, tapti tokiu ar tuo, kas pasakyta pamatiniu žodžiu’. Lingvistinėje lietuvių literatūroje apie tokius vedinius rašoma nedaug. „Lietuvių kalbos gramatikoje“ teigiama, kad pirminiai veiksmažodžiai³ yra iš nieko nepadaromi (LKG 2, 218–219), nors toliau pabrėžiama, kad kai kuriuos iš jų „galima susieti su tos pačios šaknies vardažodžiais ar veiksmažodžiais, tačiau labai retai galima įrodyti jų antrinę darybą“ (LKG 2, 219, 227), ir pateikiama keletas pavyzdžių. Aldona Paulauskienė fragmentiškai aptaria įvairių struktūrų veiksmažodžių darybą ir darybinę reikšmę, tačiau visai nemini intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių (Paulauskienė 1994). Jonas Kazlauskas pateikia intarpinių resp. *sta*-kamienių veiksmažodžių ir vardažodžių darybinių opozicijų, pabrėždamas vėlyvą tokį darybos būdą (Kazlauskas 1968, 319). Bene daugiausia dėmesio denominatyviniams veiksmažodžiams yra skyręs Pranas Skardžius, „Lietuvių kalbos žodžių daryboje“ pateikęs jau didesnę galimų darybinių opozicijų sąrašą (Skardžius 1943). Minėtini Eriko Hofmano straipsnis „Baltų kalbų intarpiniai veiksmažodžiai“ (*Die baltischen Verba mit Nasalinfix*), kuriame teigiama, jog intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai dažnai būna būdvardinės kilmės⁴ (Hofmann 1956); Francisko B. J. Keiperio studija „Indoeuropietiškieji intarpiniai veiksmažodžiai“ (*Die Indogermanischen Nasalpräsentia*) su trumpomis pastabomis apie galimą denominatyvinę lietuvių intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių kilmę (Kuiper 1937). Daugiau tyrinėjami dabartinės lietuvių kalbos priesaginiai denominatyvai (Pakerys, 2004, 2005, 2006, 2011; Pakerys, Rimkutė, Utkā 2012).

Kitų kalbų denominatyviniams veiksmažodžiams dėmesio skiriama nemažai. Pirmiausia minėtini Hanso Marchando anglų kalbos žodžių darybos tyrimai (1969), kuriuose analizuojama ir denominatyvų daryba: darybos būdai, formantai, semantinės kategorijos, produktyvumas. Denominaty-

² Šį terminą vartoja Gorbachov 2007, Villanueva Svensson 2016.

³ Klaidinantis terminas, suponuojantis, jog šakniniai veiksmažodžiai esti tik neišvestiniai žodžiai.

⁴ Deja, straipsnyje yra nemąža netikslumų ar net klaidų interpretuojant atskirų veiksmažodžių kilmę.

vinius veiksmazodžius H. Marchandas vadina kondensuotais suveiksmažodintais sakiniais, jo teigimu, tokių veiksmazodžių produktyvumą lemia kalbos ekonomijos dėsnis (Marchand 1969). Tačiau visose kalbose denominatyvinių veiksmazodžių yra gerokai mažiau nei deverbatyvinių (Haspelmath, Sims 2010). Tipologiškai ir genetiškai (ne)susijusių kalbų denominatyvų tyrimai atskleidžia tam tikrus universalius (žinoma, ir besiskiriančius) darybos modelius, semantikos ir pragmatikos, kognityvinius aspektus (Gerds, Marlet 2008, Gottfurcht 2008; Clark and Clark 1979, Kiparsky 1997, Stiebels 1998 ir kt.⁵)

Ankstesnio tyrimo duomenimis (Pakalniškienė 2000), lietuviškieji denominatyvai (per 200 leksemų) sudaro net penktadalį visų lietuvių kalbos intarpinių ir *sta* kamieno veiksmazodžių: itin produktyvi intarpinių ir *sta* kamieno veiksmazodžių daryba iš būdvardžių (užfiksuota apie 130 opozicijų), beveik perpus mažiau vedinių iš daiktavardžių (apie 70 opozicijų). Paaiškėjo, kad tokia veiksmazodžių daryba itin būdinga lietuvių kalbai, nes latvių kalboje analogiškų darybinių opozicijų fiksuojama daug mažiau – apie 50 (Hauzenberga-Šturma 1970), o prūsų kalboje nė vienos. Dabartinėje lietuvių kalboje ir tarmėse denominatyvai kopijuoja pamatinio žodžio šaknį, t. y. absoliuti dauguma veiksmazodžių yra pagrindinio laipsnio šaknies (Pakalniškienė 2000).

Intarpiniai ir *sta* kamieno denominatyvai senojoje lietuvių raštijoje

Denominatyvinių fientyvų klasė šiaurės indoeuropiečių kalbose identifikuota remiantis negausiais germanų, slavų, baltų kalbų pavyzdžiais, tad tikslinga šią įdomią V. Gorbačiovo ir M. Vilanuevos-Svensono idėją papildyti atskirų kalbų vidinės rekonstrukcijos tyrimais, kurie galėtų detalizuoti įvairius fientyvų tapsmo aspektus. Šiame straipsnyje pristatomas senosios lietuvių raštijos denominatyvų tyrimas. Rašto paminklai atspindi senesnę kalbos fazę ir rodo arealinį pasiskirstymą. Pirmieji lietuvių kalbos rašytiniai paminklai pasirodė palyginti vėlai, tačiau ir kelių šimtų metų lietuviškoje raštijoje fiksuojama archajiškų kalbos ypatybių. Sinchroninė ir diachroninė senųjų rašytinių tekstų analizė yra vienas patikimiausių būdų tirti ir vertinti kalbos raidą. Lietuvių kalbos institutui parengus daugelio

⁵ Denominatyvinių veiksmazodžių tyrimų apžvalgą žr., pavyzdžiui, Gerds, Marlet 2008.

senųjų raštų suskaitmenintas elektronines versijas, tirti senuosius raštus tapo lengviau negu kada nors anksčiau, tačiau darbų, skirtų senosios raštijos lingvistinei analizei, o ypač sisteminių lietuviškų senųjų raštų tyrimų yra nedaug. Tai ypač pasakytina apie veiksmažodžio tyrinėjimus, kurie labai svarbūs siekiant nustatyti ankstyviausią rašytinės lietuvių kalbos modelį bei aiškinantis veiksmažodžių kilmės klausimus, formaliosios struktūros variantiškumo priežastis ir sąlygas, semantiką.

Tyrimo tikslas – ištirti senosios lietuvių raštijos denominatyvų onomasiologinę sistemą.

Pasirinkti šaltiniai reprezentuoja visus rašytinius variantus – vakarinį (Martyno Mažvydo, Jono Bretkūno tekstai ir Volfenbiutelio postilė), vidurinį (Mikalojaus Daukšos darbai) ir rytinį (Konstantino Sirvydo darbai)⁶. Tikslui pasiekti išsikelti tokie uždaviniai:

1. Išrinkti iš senųjų raštų visus intarpinius ir *sta* kamieno veiksmažodžius.
2. Nustatyti motyvuotųjų ir nemotyvuotųjų leksemų santykį.
3. Sugrupuoti motyvuotuosius veiksmažodžius pagal darybos kategorijas – deverbatyvai ir denominatyvai.
4. Ištirti denominatyvų nominaciją.
5. Nustatyti kognityvius denominatyvų motyvacijos modelius.
6. Aptarti denominatyvų vartoseną.

Tiriamuosiuose raštuose užfiksuoti 229 intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai⁷. Gausiausiai šie veiksmažodžiai paliudyti K. Sirvydo – net 176, M. Daukšos raštuose užfiksuoti 137, J. Bretkūno – 125 veiksmažodžiai. Kur kas mažiau veiksmažodžių aptikta M. Mažvydo tekstuose – 53, mažiausiai Volfenbiutelio postilėje – 42. Leksinės įvairovės atžvilgiu išsiskiria K. Sirvydo žodynuose užfiksuoti veiksmažodžiai, kurių neribojo religinis žanras – juose aptikti ne tik dvasinius, moralinius, percepcinius aspektus, bet ir įvairius fizinius, fiziologinius reiškinius žymintys veiksmažodžiai.

⁶ Jono Bretkūno 'Biblija' 1590, 'Giesmės Duchausos' 1589, 'Kancionalas' 1589, 'Kolektos' 1589, 'Postilė' 1591, Mikalojaus Daukšos 'Katekizmas' 1595, 'Postilė' 1599, Martyno Mažvydo 'Katekizmas' 1547, 'Giesmė S. Ambrašeijaus, bey S. Augustina' 1549, 'Forma Chrikstima' 1559, 'Paraphrasis' 1589, 'Gesmes Chrikscōniskas gedomas Baŋnicōsu per Aduenta ir Kaledas ik Gramnicū' 1566, 'Gesmes Chrikscōniskas gedomas baŋnicōsu per Welikas ir Sekminias ik Aduenta. Ischspauštas Karalaucūi' 1570, Konstantino Sirvydo 'Punktai sakymų' I d. 1629, II d. 1644, 'Dictionarium trium linguarum' ~ 1620, 1631, 1677, Wolfenbiutelio postilė 1573.

⁷ Veiksmažodžių korpusą sudarė Mikašauskienė 2018.

Tačiau intarpinių ir *sta* kamieno denominatyvų analizuojamuose tekstuose užfiksuota daug mažiau, ir nė vieno nėra Volfenbiutelio postilėje.

Nustatyta, kad nemotyvuotieji tiriamųjų raštų intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai sudaro apie 35 procentus, motyvuotieji – 65 procentus. Motyvuotosios nominacijos lekšemos remiasi bendrašakniais veiksmažodžiais arba vardažodžiais, kurie teikia informacijos apie įvardijamojo dalyko, veiksmo, konceptui būdingus požymius. Deverbatyvai, vediniai iš veiksmažodžių, senojoje raštijoje (kaip ir visame lietuvių kalbos plote, žr. Pakalniškienė 1993) sudaro didžiausią vedinių dalį – beveik 70 procentų, denominatyvai – vediniai iš būdvardžių ir daiktavardžių – per 30 procentų (49 veiksmažodžiai).

1. Nominacija

Analizuojamieji veiksmažodžiai priklauso fientyviniam žodžių darybos tipui⁸, apimančiam tris pagrindinius darybos požymius – darybos reikšmę, pamatinio žodžio leksinį gramatinį pobūdį ir darybos formantą (Urbutis 2009, 293–294).

Šių veiksmažodžių darybos reikšmė yra ‘darytis, tapti tokiu ar tuo, įgyti / patirti tai, kas pasakyta pamatiniu žodžiu’. Fientyvinę semantiką sustiprina dominuojančios būtojo laiko formos, dažniausiai priešdėlinės. Beveik visų veiksmažodžių reikšmę galima nusakyti darybos parafrazėmis, pavyzdžiui: *mažti* ‘darytis mažesniui’, *šlapti* ‘darytis šlapiai’, *senti* ‘darytis senam’, *lysti* ‘darytis liesam’, *šašti* ‘šašams darytis, rastis’. Tačiau toli gražu ne kiekviena darybos opozicija yra aiškos krypties, ypač problemiškas veiksmažodžių ir daiktavardžių darybos santykis – įmanomas abipusis pamatavimas, plg.: *dulkėti* ‘dulkėti, kilti, darytis dulkėms; apkristi dulkėmis...’: *dulkė* ‘labai smulkus krislelis, dalelytė, nuotrupa...’, *gėsti* ‘gėdintis, drovėtis, nedrįsti’: *gėda* ‘negarbė, sarmata...’, *lobti* ‘turtėti; sektis’: lie. *lōbis* ‘turtas’, *stokti* ‘stokoti’: lie. *stokà* ‘trūkumas, nepriteklis’, *vargti* ‘dėl fizinės ar protinės įtampos imti netekti jėgų, ilsti, silpti’: *vařgas* ‘vargingas gyvenimas, vargimas; nuvargimas, nuovargis; bėda, rūpestis’. Todėl pasitelkiami papildomi – dažnumo, kiekybinis, opozicijos narių darumo kriterijai (Urbutis 2009, 116–125), analogija, t. y. semantiškai analogiškos poros su formaliai išreikšta darybos kryptimi: antai darybinėse opozicijose

⁸ Lingvistinėje literatūroje paprastai vartojamas *inchoatyvų* terminas, tačiau terminas *fientyvai* lyg ir tiksliau apibūdina šio tipo veiksmažodžių kategorinę semantiką.

minkštas : *minkšti*, *saūsas* : *susti*, *sēnas* : *senti* darybos kryptį paremia opozicijos *minkštas* → *minkštėti*, *saūsas* → *sausėti*, *sēnas* → *senėti*. Neaiškiais atvejais remiamasi diachronija – pateikiami veiksmažodžių ir vardažodžių atitikmenys kitose kalbose, lyg ir paremią kryptį vardažodis → veiksmažodis (konkrečių atvejų interpretaciją žr. prie atitinkamų veiksmažodžių).

Keletas senųjų raštų veiksmažodžių neturi fientyvinės reikšmės – jie reiškia būseną, taigi laikytini statyvais, ypač kai vartojamos nepriešdėlinės esamojo laiko formos, plg.: *Kada ius Stonawiczioia este, tada szibba kaip sparnai karweliu, kurie kaip auksas ir sidabras skaista* BB Ps 68,14; *Diewas βmogumi paftoiens / ant βemes wargfta / kencz dide muka* BP I 71₈; *Teipo ir tu mielas brolau / schitai iau kiek metu wargfti / meldies Diwa / o ghis tawe ikfcholei negelbeia* BP I 284₁₉; *Eikite manéjſ wifsi kurie wârgftâte / ir ésté apfúkinti / o aβ ius átwéjfsiu* DP 32,4.

Vienintelį netipišką šios gana vieningos darinių grupės veiksmažodį *žūti* ‘žuvis gaudyti, žvejoti, žuvauti’ darybos reikšmės požiūriu reikėtų laikyti nereguliarium, neatitinkančiu semantinės kategorijos, vediniu. Šio veiksmažodžio „keistumas“ gali būti suprantamas kaip archajiškos darybos, neišplitusios intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių vedyboje, reliktas.

Pamatiniai žodžiai yra konkretieji ir abstraktieji būdvardžiai ir daiktavardžiai, iš kurių afiksinės nominacijos būdu – paradigmacija – sudaromi fientyviniai ar, rečiau, statyviniai veiksmažodžiai. Be to, verbalizacijos procese svarbus vaidmuo tenka pagalbinei darybos priemonei – intarpui ir formantui *sta*, kurie, kaip ir veiksmažodžių priesagos, priskiria veiksmažodį atitinkamai darybos kategorijai – kauzatyvams, iteratyvams, perfektyvams, inchoatyvams, fientyvams ir t. t.

Senosios raštijos veiksmažodžiai pateikiami grupuojant juos pagal šaknies vokalizmą, nes šaknies struktūra iš dalies atspindi leksemų chronologiją. Empirinė medžiaga pateikiama tokia tvarka: pirmiausia surašomos senuosiuose raštuose paliudytos formos, toliau pateikiama LKŽ užfiksuota veiksmažodžio paradigma su visomis gretutinėmis formomis, tuomet ieškoma veiksmažodžio atitikmenų giminiškose kalbose. Paskui pateikiami tikėtini pamatiniai lietuvių ir kitų kalbų vardažodžiai. Tokia metodika leidžia nustatyti veiksmažodžio chronologiją – lietuvių, (rytų) baltų, baltų-slavų dariniai. Darybos kryptį paremti pateikiami analogiškos darybinės reikšmės priesaginiai denominatyviniai vediniai.

1.1. Deadjektyvai (37)

Tyrimas parodė, kad didžiausią denominatyvų dalį sudaro deadjektyvai – net 76 procentus. Deadjektyvų šaknies struktūros įvairovė yra lemiamama pamatinių žodžių, o šaknų „sunkumas“ liudija vėlyvą darybą.

Trumposios šaknies deadjektyvų užfiksuota devyni. Tik vienas veiksmožodis gali liudyti archajiškąją balsių kaitą – *sùsti* : *saùsas*.

CaC (4)

–**balti** ‘darytis baltam, baltėti’: *lapai pabal* BP II 406₇, *nepabala* BPI 237₁₉; *ižbałys* SD3 17

lie. *bálti*, *bāla* || *bálsta* || *baľna*, *bālo* ‘darytis baltam, baltėti’: la. **balt*, *balstu*, *balu* ‘t. p.’ (ME I, 256; I, 272) : lie. *bālas* ‘baltas’, *baltas* ‘t. p.’⁹, la. *baľts*, *bāls*, gr. Hes. φαλός·ευκός ‘baltas’, s. sl. *běľb* < ide. **b^heh₂-lo-* (Pokorny IEW 213–215; LEW 32; Karulis 1, 104–105; Smoczyński SEJL 86; Urbutis 2009, 239–240), plg. *baltėti*, *baltėja*, *baltėjo* ‘darytis baltam, baltėsniam, balti’;

–**mažti** ‘darytis mažesniui, mažėti’: *iβmaža* DP 582,33

lie. *màžti*, *māžta* || *māža*, *māžo* ‘darytis mažesniui, mažėti’: lie. *māžas*, la. *mazs* ‘mažas’, pr. *massais* adv. ‘menkiau, mažiau’. Dėl baltų būdvardžio kilmės diskutuojama: jis siejamas su ide. žodžiais, reiškiančiais ‘didelis’, pavyzdžiui, gr. μέγας ‘didelis’, ved. *máhi* ‘didelis’, av. *mazi* ‘didelis’, het. *mekki* ‘didelis’ < ide. **mogh₂-ó-*, **megh₂-* ‘didelis’ (LEW 422–423; Smoczyński SEJL 726), gretinamas su ide. verbalinės šaknies **mag-* ‘minkyti, slėgti, spausti, braukyti’ refleksais, plg. s. sl. *mažō*, *mazati* ‘užtepti, sutepti, įtepti, įtrinti (tepalą)’, s. saks. (*gi-*)*makōn* ‘daryti, įrengti, pastatyti’, bret. *meza* ‘minkyti’, gr. μαγῆναι ‘minkyti, braukyti, spausti’ (Pokorny IEW 696; Lanszweert 1984, 131–132; panašiai Mažiulis PEŽ 3, 112–113; Skardžius 1943, 487), plg. lie. *mažėti*, *mažėja*, *mažėjo* ‘eiti mažyn, darytis mažesnio dydžio, apimties’;

plasti ‘eiti platyn, plėstis į šalis’: *praplaftu* Mž 425₆; *nuplās* DP 290,41; *plāto* DP 92,8; *nuplāto* DP 378,31; DP 609,35; *praplāto* DP 87,10; DP 87,43; *nuplātufia* DP 403,8; *nuplātus* DK 40,11; *ižplāto* DP 90,1; DP 92,8

⁹ Žodžių daryboje pasitaiko atvejų, kai pamatinio žodžio kamienas būna ilgesnis nei vedinio, plg.: „Pamatinį kamieną, neapimantį pamatinio žodžio leksinio kamieno priesagos, gali turėti ne tik veiksmožodžio, bet ir kitų kalbos dalių dariniai [...], ne iš veiksmožodžių imti pamatiniai kamieniai tik apyreičiai pasitaiko be priesagų, esančių pamatinių žodžių leksiniuose kamieniuose, plg. [...] *bál-ti* (*bál-tas*, -à)“ (Urbutis 2009, 239–240).

lie. *plàsti*, *plañta*, *plāto* ‘platėti’ : lie. *platūs*, la. *plats*, *plašs* ‘platus’, s. i. *pr̥thú-* ‘platus’, gr. πλατύς ‘t. p.’ < ide. **plóth₂-*/**pl̥th₂-* (Pokorny IEW 833–834; LEW 606–607; Smoczyński SEJL 921; Skardžius 1943, 487), plg. lie. *platėti*, *platėja*, *platėjo* ‘eiti platyn, plėstis į šalis’;

šlapti ‘darytis šlapiam, drėkti, mirkti’: *fuβlumpu* SD 83r I,20; *fzlumpu* SD3 178

lie. *šlapti*, *šlañpa*, *šlāpo* ‘daryti šlapiam, drėkti, mirkti...’, la. *slapt*, *sluopu*, *slapu* ‘kļūt slapjam (šlapti)’ : lie. *šlāpias*, la. *slapjš* ‘šlapias’ < ide. *k̥lopiō-* ‘šlapias’ (ME III 916, 917; LEW 999–1000; Smoczyński SEJL 1308–1309);

CeC (1)

–**senti** ‘darytis senam’: *pafens* Mž 476₇; *Pafenau* Mž 513₁₈; *pafena* Mž 440₁₆, 466₂; *pasensta* BB Job21, 7; *pafenfi* BP I 410₁₄; *pafenens* BP II 53₂₄; *pafěťá* DP 255,8; *pafenufi* DP 471,32; *pafenftu* SD3 479; *Pafenftu* SD4 340 I,20; *pasiano* PS II 75

lie. *sénti*, *sénsta* || *sęsta*, *sēno* ‘darytis senam’¹⁰ : lie. *sėnas*, la. *sęns* ‘senas’, lo. *senex*, s. air. *sen*, go. *sineigs*, ved. *sána-*, av. *hana-*, gr. *ένος*, arm. *hin*, val. *hen* < ide. **sén-o-* ‘senas’ (Buck 1949, 958; LEW 775; Pokorny IEW 907–908; Smoczyński SEJL 1086; Skardžius 1943, 487), plg. lie. *senėti*, *senėja* || *sēna* || *sēni*, *senėjo* ‘darytis senam, senesniam, senti’;

CiC (3)

–**pigti** ‘eiti pigyn’ : *atpigs* BP I 315₁₀; *atpingu* SD 136r I,17; *atpiga* SD 136r I,16; *atpigu* SD 136, I; *atpigftu* SD3 441;

lie. *piğti*, *piña*, *piço* ‘eiti pigyn’ : lie. *piğs* ‘mažos kainos, nebrangus; lengvas atlikti, paprastas, nesudėtingas; menkavertis, prastas’, *piğas* ‘t. p.’;

plikti ‘netekti natūralios dangos (plaukų, vilnų, plunksnų, augmenijos, lapų)’ : *plinku* SD 75, I; SD3 160; *plinka* SD3 17; *apiplinku* SD 101r II,21; *apiplinku* SD 112r II,19; *nuplinka* SD 3 231

lie. *plìkti*, *pliñka* || *plìksta*, *plìko* ‘netekti natūralios dangos (plaukų, vilnų, plunksnų, augmenijos, lapų); netekti dangos, darytis neapdengtam; darytis neturtingam, nusigyventi’, la. *plikt* ‘kahl, arm werden’ (ME III, 345) : lie. *plìkas* ‘neturintis natūralios dangos (plaukų, vilnų, plunksnų, augmenijos, lapų); neprisidengęs drabužiu, neapsirengęs, nuogas’, la. *pliks* ‘plikas’;

¹⁰ LKŽ pateikia ir gretutinę esamojo laiko formą *sēna*, tačiau ji priskirtina veiksmazodžio *senėti*, *senėja* || *sēna* || *sēni*, *senėjo* paradigmai; K. Sirvydo žodyne užrašytos formos *ažufifenu* SD 212r I,3; *pafenu* SD 128r I,26 skirtinos šiai paradigmai.

žilti ‘darytis žilam, netekti tam tikrų pigmentų’: *žilftu* SD 166r I,8; *žilu* SD 166r I,9

lie. *žilti*, *žyla* || *žilsta*, *žilo* ‘darytis žilam’, la. *zilt*, *zilst*, *zila* ‘mėlti, darytis mėlynam’: lie. *žilas*, la. *zils* ‘mėlynas’ < ide. * $\tilde{g}^h l h_3 - \acute{o}$ - (Smoczyński SEJL 1631);

CuC (1)

–**susti** ‘aptekėti niežais, susu’: *ifu fu* SD3 285¹¹

lie. *susti*, *sūsta* || *sūsta* || *sūsa* || *suñsa* || °*sunsta* || °*sunta*, *sūso* ‘aptekėti niežais; džiūti, nykti; menkėti; blukti; sausėti...’, la. *sust*, *susu*, *susu*¹² ‘darytis sausam, džiūti’, galbūt ir s. sl. *svchnoti*¹³: lie. *saūsas*, la. *sàuss* ‘sausas’: pr. adv. *sausā* ‘sausai’, s. sl. *suchv*, s. ang. *sēar*, v. v. ž. *sōr*, norv. *søyr* < ide. * $h_2 sous - \acute{o}$ - ‘sausas’ (ME III, 776, 777, 1127; Mažiulis PEŽ 4, 75; Derksen 2015, 390; Smoczyński SEJL 1074–1075), plg. lie. *saūsti*, *saūsta*, *saūso*; *sausėti*, *sausėja*, *sausėjo*, la. *sàust*, *sàustu*, *sàusu*; *sàusēt*, *sàusēju*; *susēt*, *susu*, *susēju* ‘džiūti, sausėti’. Synchroniškai žiūrint, K. Sirvydo veiksmožodžio pamatinis žodis (kaip rodo lotynų ir lenkų kalbų atitikmenys) gali būti *susas* ‘stiprus niežėjimas; niežintis išbėrimas; niežai’, tačiau šis daiktavardis yra retas, LKŽ pateikti keli pavyzdžiai. Nepalyginamai dažnesnis, vartojamas visame lietuvių kalbos plote būdvardis *saūsas*, galėjęs būti pamatu ne tik veiksmožodžiui *susti*, bet ir daiktavardžiui *sūsas*, ypač 2-ąja reikšme ‘nykimo, džiūvimo liga...’.

Ilgosios šaknies deadjektyvų užfiksuota dvigubai daugiau – 28 veiksmožodžiai.

Su ilguoju šaknies balsiu rasta 10 veiksmožodžių. Vienas fientyvas pasidarytas su balsių kaita – *lýsti*: *líesas*.

¹¹ Esamojo laiko forma galėtų būti intarpinė, t. y. su nepažymėtu šaknies balsio ilgumu, plg. LKŽ K. Sirvydo forma parašyta *įsūsu*. Konkrečioji ir kategorinė reikšmė suponuoją intarpines resp. *sta* kamieno formas (plg. konkordanciją: [Parfyzwieię, Lepra infektor] *Ifufu*).

¹² K. Miülenbachas nurodo prie II *sust* ‘räudig werden’: „prs. und prt. *susu* Lis., Kl., Bers., Arrasch, Gr. – Buschhof, Schwanb., Siuxt, Saikava, durre, trocken werden U. Nebst slav. *svxnqti* ‘verdorren, welken’ zu *sàuss*“ (ME III 1127). Praes. forma *susu* atrodo neįprastai – denominatyvinių fientyvų vartojamos intarpinės arba *sta* kamieno formos, bet ji gerai derėtų prie priesaginio veiksmožodžio *susēt*, *susu*, *susēju* ‘trocken werden’ (ME III, 1125).

¹³ Dėl s. sl. veiksmožodžio denominatyvinės kilmės abejojama, plačiau žr. Villanueva Svensson 2016, 45–46.

CèC (1)

–**vèsti** ‘darytis vèsiam, šaltesniam’: *vžwêffušiū* DK 93,2; *vžwêfes* DP 353,18; *vžwêfufeis* DP 404,26; *atwêftu* SD3 240

lie. *vèsti*, *vèsta*, *vèso* ‘darytis vèsiam, šaltesniam’, la. *savêst* ‘t. p.’ : lie. *vèsùs*, la. *vêss* ‘vèsus’ (ME IV, 570,571; Derksen 2015, 499; Pokorny IEW 81–84; bet Smoczyński SEJL 1540 nelaiko deadjektyvu);

CoC (1)

–**strop̃ti** ‘stiprėti, darytis žvalesniam’: *drutinuofi* / *ftropftu* / *ftropin eyimi* / *gaywinuofi* SD3 41

lie. *strôpti*, *strôpsta*, *strôpo* ‘stiprėti, darytis žvalesniam’: lie. *stropùs* ‘rūpestingai, kruopščiai dirbantis, uolus; greitas, vikrus; stiprus, tvirtas, žvalus’, la. *stràps* ‘darbštus, greitas’ (ME IV, 1084; Smoczyński SEJL 1229);

CīC (6)

–**blykšti** ‘balti (ppr. apie veidą)’: *ischblischkusi* BB3Moz13, 49; *išblikβtu* SD3 18; *ižbliβko* SD3 185; *ižbliβkis* SD3 17

lie. *blykšti*, *blykšta*, *blyško*; *blykšti* ‘balti (ppr. apie veidą)’ : lie. *blyškùs* ‘išblyškęs, išblukęs, su šviesiu atspalviu’, plg. *blyškéti*, *blyškėja*, *blyškėjo* ‘darytis išblyškusiam, blykšti’;

–**dykti** ‘tvirkti, pasileisti’: *iždíkufiuiū* DP 169,50; *iždikftu* SD 214v I,24; *iždikftu* SD3 57, 521; *Iždikftu* SD 40 I,7

lie. *dýkti*, *dýksta*, *dýko* ‘tvirkti, pasileisti’¹⁴, la. *dīkt* ‘faulenzien, tinginai’ (EH I, 325,326) : lie. *dýkas* ‘išdykęs, pasileidęs’, la. *dīks* ‘tuščias, neveiklus, dykinėjas’, sl. **dikъ* ‘natūralus, neapgyventas, laukinis, laisvas, nevaldomas; tuščias, be žmonių; nederlingas (apie žemę)’, le. *dziki* ‘nepaliestas, natūralus; neapgyventas; vešlus, netvarkomas, laukinis (apie augalus); be žmonių’, r. *ѡкуиѡ*, br. *ѡѡки* ‘laukinis’ (Smoczyński SEJL 216; Skardžius 1943, 487; kitų laikomas senu skoliniu iš slavų **dikъ*, žr. LEW 95, Hamp 1978, 142);

¹⁴ LKŽ pateikiami net trys homonimai, kurių reikšmės labai artimos ir lengvai susiejamos. Galbūt reiktų teikti vieną veiksmažodį su keliomis reikšmėmis, plg. 1 *dýkti* ‘dusti, trokšti, ilsti; labai norėti, trokšti; darytis gynam, tikram’, 3 *dýkti* ‘darytis laukiniam, apsileisti, gesti; išsigimti, sulaukėti’, pastarasis gali ir nebūti skolinys iš slavų kalbų. Tas pats pasakytina apie tris LKŽ pateikiamus būdvardžius homonimus 1 *dýkas* ‘tuščias, be nieko; veltui duodamas, nemokamas; beprasmiškas, nereikalingas, nenaudingas’, 2 *dýkas* ‘išdykęs, pasileidęs’, 3 *dýkas* ‘laukinis, nekultivuotas; atšiaurus, šiurpus’. Man rodos, jų reikšmės nesunkiai viena iš kitos išvedamos.

–**grynti** ‘pasidaryti neturtingam’: *nugrînomę* DP 338,35, *nugrinuſiemus* DP 511,15; 512,40; *nugrînuſsiemus* DP 574,43; *nugrînuſio* DP 383,16; *nugrînuſius* DP 575,9; *pagrinau* SD 218 II,11

lie. *grynti*, ?, *gryno*¹⁵ ‘vargti’: lie. *grýnas* ‘be priemaišų, švarus; nuogas, plikas; tuščias, neturtingas, vargingas’, la. *grîns* ‘hinfällig, schwach, kränklich’ (ME I, 657; Smoczyński SEJL 369; Derksen 2015, 188–189), plg. *grynėti*, *grynėja*, *grynėjo* ‘darytis grynesniam; eiti grynyn; darytis neturtingam, pavargti’;

–**lygti** ‘tartis dėl kainos, derėti perkant, parduodant; tartis, derėtis dėl užmokesčio už darbą, dėl samdos sąlygų; lažybų eiti, lažintis’: *fuliga* BP I 228; *fulîgti* DP 167a(164),11; *prilîgti* DP 35,6; *fulîgfta* DP 59,28; *fulîgftame* DP 296,5; *fulîgftas* DP 526a(526),4; *fulîgftanczius* DP 217,27; *fulîgo* DP 344,2; *fuligftu* SD 175v I,21

lie. *lýgti*, *lýgsta*, *lýgo* ‘tartis dėl kainos; derėtis dėl užmokesčio; lažybų eiti, lažintis’, la. *lîgt*, *lîgstu*, *lîgu* ‘lygti, derėti’: lie. *lýgus*, la. *lîdzs*, *lîdzens* ‘lygus, tiesus’, pr. *polîgu* ‘panašiai’, go. *galeiks* ‘lygus’ (ME II, 483; Skardžius 1943, 487; Derksen 2015, 286–287; Smoczyński SEJL 664; V. Mažiulis teikia priešingą darybos kryptį, žr. PEŽ 3, 316–317);

lysti ‘darytis liesam, liesėti’: *liftu* SD3 32

lie. *lýsti*, *lýsta*, *lýso* ‘darytis liesam, liesėti’: lie. *líesas*, la. *liess* ‘liesas’ (ME II, 505; Smoczyński SEJL 673; daugiau galimų kitų kalbų būdvardinių atitikmenų žr. Pokorny IEW, 661–662), plg. lie. *líesti*, *líesta*, *líeso*, la. *liêst*, *liêstu*, *liêsu* ‘mager werden’, lie. *liesėti*, *liesėja*, *liesėjo*, la. *liesêt*, *liesēju*, *liesēju* ‘liesėti, blogti’;

–**rykšti** ‘išryškėti, išeiti aikštėn, pasireikšti, atsirasti’: *iffiriſka* Mž 280₃; *ižriſko* DP 625,43; *vžriſko* DP 418,23; *vžrikſta* DP 463,10

lie. *rýkšti*, *rýkšta*, *rýško* ‘išryškėti, išeiti aikštėn, pasireikšti, atsirasti’: lie. *ryškùs* ‘labai aiškus, raiškus, gerai pastebimas’ (V. Smočynskis teikia priešingą darybos kryptį, remdamasis N. Ostrovskio hipoteze apie veiksmažodžio sąsają su šaknimis *rěž-*, *ryž-*, žr. Smoczyński SEJL 1030, Ostrowski 2004).

CūC (2)

drūsti ‘drūtėti, eiti drūtnyn’: *druftu* SD3 173, 177

¹⁵ LKŽ esamojo laiko forma nepaliudyta ir paradigmoje neužrašyta. Sistemiškai žvelgiant turėtų būti *sta* kamieno forma.

lie. *drūsti, drūsta, drūto* (*drūsti*) ‘drūtėti’: lie. *drūtas* ‘storas (apie apvalų); turintis daug jėgos, stiprus...’ (galbūt ir lie. *drūktas*, la. *drukts, drūkts* ‘stiprus’, pr. adv. *drūktai, drūcktai* ‘drūtai, tvirtai’, jei *k* laikytume įterptu (Smoczyński SEJL 241, kitaip Mažiulis 1, 229–230), plg. lie. *drūtėti, drūtėja, drūtėjo* ‘storėti’;

–*kūsti* ‘liesėti’: *pakufti* BP II 510₁₇

lie. *kūsti, kūsta, kūdo* ‘liesėti’: lie. *kūdas* (iš br. *xyды*, le. *chudy*) ‘liesas, sudžiūvęs, sumenkęs’, la. *kūds* ‘t. p.’ (LEW 304; Skardžius 1943, 488), plg. lie. *kūdėti, kūdėja, kūdėjo* ‘liesėti, blogti’.

Dvibalsinės šaknies deadjektyvų senojoje raštijoje fiksuojama septyni.

CaiC (3)

baisti ‘baisėti, darytis baisiam’¹⁶: *bayftu* SD3 263

lie. *baisti, baista, baiso* ‘pradėti būti, darytis baisu’, la. *baist* (ME I, 252): lie. *baisūs*, la. *baiss* ‘baisus’ (Smoczyński SEJL 81, Derksen 2015, 77, Skardžius 1943, 487), plg. lie. *baisėti, baisėja* || *baiši, baisėjo* ‘bijoti, pabūgti’;

laibti ‘eiti laibyn, laibėti’: *laybftu* SD3 434

lie. *laibti, laibsta, laibo* ‘eiti laibyn, laibėti’: *laibas, laibas* ‘siauras skersmeniu, plonas; aukštas (apie balsą)...’, la. *laibs* ‘laibas, silpnas’, sl. **libb* ‘laibas, plonas’ (Derksen 2015, 268–269, Smoczyński SEJL 617, LEW 329, Skardžius 1943, 487), plg. lie. *laibėti, laibėja, laibėjo* ‘plonėti, lieknėti; liesėti’;

skaisti ‘blizgėti, spindėti, šviesti’: *skaista* BB Ps 68, 14

lie. *skaisti, skaista, skaisto* ‘blizgėti, spindėti, šviesti; *rausti* (iš gėdos, pykčio, susijaudinimo)’: lie. *skaistūs, skaistas* ‘žibantis, spindintis; kuris ryškios spalvos; šviesus, rausvas, gražus, malonus (apie veidą)...’, la. *skaists* ‘gražus’, plg. lie. *skaistėti, skaistėja, skaistėjo* ‘būti ryškiam, skaisčiam; raus-ti, gražėti (apie veidą)’;

Cei/ieC (3)

kiesti ‘kietėti; prk. būti nejautriam’: *vfchketufighi* Mž 103₅; *uβketufe* BP I 246; *kieftu* SD3 450; *fukieftu* SD3 252; *fukietau* SD3 252. M. Mažvydas ir J. Bretkūnas veiksmažodį vartoja perkeltine reikšme, plg.: *vfchketufighi Pharaona fu wiffu karia pulku Marofu Raudonofu paskandinai* Mž 103₅; *wie-na dalis βmoniu kaip ir uβketufe schirdi tur* BP I 246

lie. *kiesti, kiesta, kieto* ‘kietėti; prk. būti, pasidaryti nejautriam, abejin-gam’: lie. *kietas* ‘atsparus kito kūno spaudimui, nesuspaudžiamas, nesu-

¹⁶ LKŽ veiksmažodžio reikšmė nurodyta ‘pradėti būti, darytis baisu’ ir pateikiamas pavyz-dys iš K. Sirvydo *Baistu* SD 224. Tačiau iš K. Sirvydo žodyne pateiktų atitikmenų kitose kalbose suponuotina reikšmė ‘baisėti, darytis baisiam’.

maigomas; pršn. minkštas; prk. griežtas, rūstus; negailestingas, nejautrus', la. *ciēts* 'kietas', sl. **čitъ*, 'ištisas, visas' (Smoczyński SEJL 414; Mažiulis PEŽ 2, 152–152), plg. lie. *kietėti*, *kietėja*, *kietėjo* 'darytis kietam, stirti, stingti, tvirtėti', la. *ciētēt*, *cietēju*, *cietēju* 'kietėti' (ME I, 396);

liesti 'liesėti, lysti, džiūti': *paliefo* BB Ps 109,25; *lieftu* SD 13r I,5; SD 14v I,10; *palieftu* SD 114r II,5

lie. *liesti*, *liesta*, *lieso* 'liesėti, lysti, džiūti', la. *liēst*, *liēstu*, *liēsu* 'liesėti': lie. *liēsas*, la. *liess* 'liesas' (ME II, 505; Smoczyński SEJL 673; daugiau galimų būdvardinių atitikmenų žr. Pokorny IEW 661–662), plg. lie. *liesėti*, *liesėja*, *liesėjo*, la. *liesēt*, *liesēju*, *liesēju* 'liesėti, blogti';

sveikti 'gyti, sveikėti': *pafweika* BP I 278₁₈; II 475₂; *pafwėiksta* DP 369,45; *pafwėiko* DP 113,36∞; *pasweykt* PS II 121, 129; SD3 499; *pasweyksti* PS II 129, *pasweyks* I 258, 259; *pasweyksta* PS II 47, 67_{2x}, *ne pasweyksta* I 115; *pafweykftu* SD 118, I; SD3 279, 519; *fweykftu* SD3 512; *pasweyka* PS I 235; *pasweykome* PS I 102; *pasweykis* PS II 47

lie. *sveikti*, *sveiksta*, *sveiko* 'gyti, sveikėti': lie. *sveikas*, la. *svēiks*, *sviēks* 'sveikas, visas, pilnas, neliestas' (Smoczyński SEJL 1251–1252; Skardžius 1943, 488);

CuoC (1)

juosti 'juodam darytis, juodėti': *juoftu* SD3 41; *paiuodis* SD 125, I

lie. *juōsti*, *juōsta*, *juōdo* (*júosti*) 'juodam darytis': lie. *júodas*, la. *juōds* 'nelabasis, velnias' (Skardžius 1943, 459), plg. lie. *juodėti*, *juodėja*, *juodėjo* 'juodam, tamsiam, nešvariam darytis, juosti'.

Dvigarsinės šaknies leksemų užfiksuota 11.

CaRC (4)

balksti 'balti, balsti': *balkftu* SD3 18

lie. *bal̃ksti*, *bal̃ksta*, *bal̃sko* 'balti, balsti': lie. *bal̃ksvas* 'balkšvas'¹⁷;

–**kalsti** 'kaltam darytis, nusidėti': *nukal̃tes* DP 432,29; *nukal̃te* DP 586,23

lie. *kal̃sti*, *kal̃sta*, *kal̃to* 'kaltam darytis, nusidėti': lie. *kal̃tas* 'ką bloga padaręs, nusikaltęs, nusidėjęs, nusizengęs; turintis (ką daryti)', la. *kalts* 'kaltas' (Smoczyński SEJL 452; ME II, 146; Skardžius 1943, 487);

karsti 'darytis karčiam': *fukarftu* SD 37v II,27; *karftu* SD3 73; *fukartis* SD3 543

¹⁷ Būdvardžiai *bal̃ksvas*, *bal̃kšvas*, kaip ir *bal̃švas*, laikytini deverbatyvais, vediniais iš *balti*; *k* gali būti įterptinis (apie priesagos –*švas* kilmę žr. Ambrazas 2011, 56–58). Dar plg. panašią darybinę opoziciją °*balk̃šti*, *balk̃sta*, *bal̃ško* 'pabalti': *bal̃kšvas* 'balsvas, apybaltis'.

‘prk. apimti nepasitenkinimui, nusivylimui’: *fukarto* PS I 307; *fukarfta* PS I 307; PS II 106

lie. *kařsti*, *kařsta*, *kařto* ‘darytis karčiam, gižti; prk. pasidaryti nepatenkintam, blogai nusiteikusiam’: lie. *kartūs* ‘gailaus, aštraus skonio; prk. skaudus, nemalonus; sunkus’, pr. *kārtai* ‘kartūs’ (Skardžius 1943, 487), plg. *kartėti*, *kartėja*, *kartėjo* ‘darytis karčiam, karsti’;

–*palšti* ‘darytis palšam, pilkėti, blukti, šviesėti’: *ižpalβtu* SD 172r I,13; *iβpalšis* SD 172r I,15; *ižpalβis* SD3 416

lie. *pālšti*, *pālšta*, *pālšo* (*palšti*) ‘darytis palšam, pilkėti, blukti, šviesėti’: lie. *pālšas*, *palšas* ‘kuris šviesiai pilko plauko; šviesiai žalas, gelsvas; neryškos spalvos, nublukęs’, la. *palšs* ‘balkšvas, balzganas, blyškus, blausus; sartas’;

CeRC (1)

gelsti ‘darytis gelsvam, geltonam’: *gielftu* SD 3 301

lie. *gēlsti*, *gēlsta*, *gēlto* ‘darytis gelsvam, geltonam’, la. *dzelst* ‘gelsti’: lie. *gēlšas*, *geltónas*, la. *dželšts*, *dzeltāns*, *dzeltens* ‘geltonas’, pr. adv. **gel-tainan* (*gelatynan*) ‘geltonai’, s. sl. *žlbtъ*, r. *желтый* ‘geltonas’ (ME I, 541; Smoczyński SEJL 312; Derksen 2015, 169; Skardžius 1943, 487);

CiRC (2)

minkšti ‘minkštėti’: *minkβtu* SD3 170, 191

lie. *miñkšti*, *miñkšta*, *miñkšto* ‘minkštėti’, r. *мякнуть* ‘minkštėti’: lie. *minkštas*, la. *mīksts* ‘minkštas’, s. sl. *mękьkь* ‘minkštas’, r. *мягкий* ‘t. p.’ (Smoczyński SEJL 760), plg. lie. *minkštėti*, *minkštėja*, *minkštėjo* ‘darytis minkštam, minkštesniam’;

–*tiršti* ‘tirštėti’: *futirβtu* SD3 67

lie. *tiřšti*, *tiřšta*, *tiřšto* ‘tirštėti’: lie. *tiřštas* ‘turintis savyje nedaug vandens, klampus; pršn. skystas’ (Skardžius 1943, 473 sieja *teřšti*), plg. lie. *tirštėti*, *tirštėja*, *tirštėjo* ‘darytis tirštam, tirštesniam, tenėti’;

CuRC (4)

–*kursti* ‘darytis kurčiam, negirdinčiam’: *apkurtusi* BB Ps 58, 5; *apkurftu* SD3 3,70, 258

lie. *kuřsti*, *kuřsta*, *kuřto* ‘darytis kurčiam, negirdinčiam; darytis negirdimam, duslėti’, la. *kūrst*, *kūrstu*, *kūrtu* ‘liautis, nurimti’, *aiz-* ‘kurčiam darytis’, *ap-* ‘liautis, pavargti’: lie. *kuřčias*, *kurtūs*, la. *kūrls*, *kuřls* ‘kurčias’, *kuřns*, *kursls* ‘t. p.’ (Smoczyński SEJL 604);

–**skursti** ‘prastai augant, vargingai gyvenant, užnykti, suvargti’: *nufkurd* SD 93

lie. *skuřsti, skuřsta, skuřdo (skiuřsti)* ‘labai prastai, vargingai, neturtingai gyventi; darytis neturtingam, skurdėti, nusigyventi...’: lie. *skurdūs* ‘vargingas, neturtingas; prastai augantis, nevešlus; negausus, menkas...’ (Smoczyński SEJL 1141–1142). Darybos kryptis nėra aiški – įmanomas ir būdvardžio pamatavimas veiksmazodžiu. Neatmestina galimybė darybiškai sieti su daiktavardžiu *skuřdas* ‘pragyvenimo priemonių stoka, neturtas...’, bent jau atskiromis reikšmėmis, pavyzdžiui, *nuskursti* ‘patekti į skurdą’;

–**sunkti** ‘darytis sunkiam, sunkesniai, sunkėti’: *ne apsunktu* PS I 304; *apfunktu* SD3 241/ *apfunku* SD 15, I; *funktu* SD3 35; *apfunkis* SD3 241

lie. *suñkti, suñksta, suñko* ‘darytis sunkiam, sunkėti; darytis pavargusiam, paveiktam nuovargio’: lie. *sunkūs* (Smoczyński SEJL 1243–1244; Skardžius 1943, 487–488), plg. *sunkėti, sunkėja, sunkėjo* ‘darytis sunkiam, sunkesniai, daugiau sverti’;

–**šiurpti** ‘nuo šalčio, iš baimės darytis nelygiam dėl atsiradusių smulkių rauplelių (apie odą)’: *pašiurpftu* SD3 189; *pašiurpis* SD3 196

lie. *šiurpti, šiurpsta, šiurpo (šiurpti)* ‘nuo šalčio, iš baimės darytis nelygiam dėl atsiradusių smulkių rauplelių (apie odą); jausti šiurpulį keliančią baimę; šiauštis; ... šiurti, triušti’: *šiurpūs* ‘keliantis šiurpą, šaltas, šiaurus; keliantis baimę, pasibaisėjimą, kraupus, klaikus; kuris nelygaus paviršiaus, šiurkštus, pasišiaušęs’ (Smoczyński SEJL 1303), plg. lie. *šiurpti, šiurpia, šiurpė* ‘varstyti šiurpuliais, šiurpinti...’. Darybos kryptis neaiški – įmanomas ir būdvardžio pamatavimas veiksmazodžiu. Daiktavardis *šiurpas* ‘raumenų virpėjimas (nuo šalčio, iš baimės, susijaudinimo ir kt.), drebulys; pašiurpimą kelianti baimė; nelygus, šiaušus paviršius’ taip pat galėtų būti darybos pamatas, plg. *sušiurpti* ‘būti perimtam šiurpo, sudrungti’.

Nominacijos analizė rodo, kad dauguma deadjektyvų yra lietuvių kalbos dariniai. Bendraisiais rytų baltų deadjektyvais galima laikyti 10 fientyvų (27 procentai visų deadjektyvų), plg.: lie. *balti*: la. *balt*, lie. *šlapti*: la. *slapt*, lie. *plikti*: la. *plikt*, lie. *vėsti*: la. *vėst*, lie. *dýkti*: la. *dikt*, lie. *lýgti*: la. *ligt*, lie. *baisti*: la. *baist*, lie. *líesti*: la. *liēst*, lie. *gēsti*: la. *dzelst*, lie. *kuřsti*: la. *kūrst*. Du deadjektyvai skirtini baltų-slavų sluoksniui – lie. *sūsti*: la. *sust*: s. sl. *svchnqti*, lie. *miñkšti*: r. *мякнуть*.

1.2. Desubstantyvai (12)

Vedinių iš daiktavardžių senojoje raštijoje daug mažiau – 24 procentai visų denominatyvų.

Šiems intarpiniams ir *sta* kamieno veiksmažodžiams būdingas šaknies liberalizmas, didesnę dalį sudaro ilgosios šaknies veiksmažodžiai, lemiantys *sta* kamieno dominavimą. Užfiksuoti du darybinės šaknies balsių kaitos atvejai: *-drugti* : *draugas*, *tukti* : *taukai*.

Trumposios šaknies veiksmažodžių užfiksuota penki.

CaC (2)

-(j)akti ‘pradėti mažiau matyti, žabalti’: *apiæka* BB Iz 56,10; *apije-ka* BB 41₁₁; *apâke* DP 105,41; *âpiâko* DP 61,6; *apiunku* SD3 3,264

lie. *âkti*, *añka*, *âko* : lie. *akis*, la. *acs*, pr. *ackis* ‘akys’, s. sl. *oko* : go. *augō*, gr. ὄσσε(ε), arm. *akn* : lo. *oculus* : skr. *ákṣi* : gr. ὄσσε : toch. A *ak*, toch. B *ek* < ide. **h₃ékʷi-h₁*, **h₃ókʷi-h₁* (Smoczyński SEJL 11, 14; Derksen 2015, 47);

šašti ‘šašams darytis, rasti, nižti, krupti, kramti’: *fzuβu* SD3 132

lie. *šašti*, *šqšta* || *šqša* || *šaňša* || *šaňsta* || *šaňšta* || *šāšti*, *šāšo* : lie. *šāšas* ‘plutelė, susidariusi žaizdos ar opos paviršiuje; spuogas; pl. niežai’, la. *sass* ‘šašas’ (Smoczyński SEJL 1269–1270; ME III, 744, 745; Skardžius 1943, 487);

CuC (3)

-drugti ‘susidraugauti, bendrauti’: *fudrugai* BB Jer 3,1; *fudrugo* BB1 Mak 10,69; *fudrugo* BB Oz 4,17

lie. *°drugti*, *drugsta*, *drugo* ‘bendrauti’ : lie. *draūgas* ‘asmuo, su kuriuo palaikomi artimi, pasitikėjimu, meile pagrįsti santykiai, bičiulis’, la. *drāugs* ‘t. p.’, s. sl. *drugъ* ‘draugas’, go. *gadrauhts* ‘karys’, s. ang. *gedrēag* ‘valdovas’ (Smoczyński SEJL 229–230), plg. lie. *draūgti*, *draūgsta*, *draūgo* ‘darytis draugu, imti draugauti’, *draugáuti*, *draugáuja*, *draugāvo* ‘t. p.’;

tukti ‘riebėti, storėti’: *nutunk* BB Job 39, 7; *intūkka* BB 560₁₅; *tuka* DP 267,51; *nufitūke* DP 355,36; *nutunku* SD 117v I,13; *tunku* SD 183v II,7; *nutukusius* PS I 45

lie. *tukti*, *tuñka* || *tūksta*, *tūko* ‘riebėti, storėti’, la. *tukt*, *tūku* || *tukstu*, *tuku* ‘tukti’ (ME IV, 258), *tūkt*, *tūkstu*, *tūku* ‘brinkti, pampti, tinti, pusti’ : lie. *taukai*, la. *tàuki*, pr. *taukis* ‘taukas’, s. sl. *tukъ*, s. isl. *þjó*, s. ang. *þēoh*, s. v. a. *dioh* (germ. **þeuha-* ‘šlaunis’) < ide. **touHk-o-* (Derksen 2015, 459–460, 474; Villanueva Svensson 2016, 44–45);

žūti ‘žuvis gaudyti, žvejoti, žuvauti’: *žuftu* SD3 156

lie. *žūti*, *žūsta* || *žūva* || *žūvia* || *žūna* || *žūja*, *žūvo* || *žūjo* ‘žuvis gaudyti, žvejoti, žuvauti’: lie. *žuvis*, la. *zivs*, dial. *zuvs*, pr. **zuvika-* (*suckis*), gr. *ιχθυς*, arm. *jowkn* < ide. **d^hg^h-uēh₂-* / **d^hg^h-uh₂-* (Smoczyński SEJL 1650; Derksen 2015, 523; Mažiulis PEŽ 4, 167).

Ilgosios šaknies (su ilguoju balsiu ir dvibalsiu ar dvigarsiu šaknyje) desubstantyvų senojoje raštijoje kiek daugiau – jų užfiksuota septyni.

CèC (1)

–**gėsti** ‘gėdintis, drovėtis, nedrįsti’: *fufiges* DP 576,29; *fugêdo* DP 576,52; *fufigêdes* DP 400,25

lie. *gėsti*, *gėsta* || *gėdžia*, *gėdo* ‘gėdintis, drovėtis, nedrįsti’: lie. *gėda*, *gėda* ‘negarbė, sarmata...’, pr. *gīdan* ‘gėdą’, s. sl. *gadъ* ‘roplys, šliužas, bjaurybė’, v. v. a. *quāt* ‘blogas, bjaurus’, vo. *Kot* ‘mėšlas’ < ide. **g^ueh₁d^h-* (Smoczyński SEJL 307; Derksen 2015, 167; su veiksmažodžiu nesieja Mažiulis PEŽ 1, 361–362);

CoC (2)

–**lobti** ‘turtėti’: *pralobsta* BB Job 21, 7; *pralobsta* DP 4,9; *pralôbe* DP 290,31; *pralóbęs* DP 579,12; *pralobstu* SD 213v I,26

lie. *lōbti*, *lōbsta*, *lōbo* (*lóbti*) ‘turtėti, sektis’: lie. *lōbis* ‘turtas’ (Smoczyński SEJL 679–680; Pokorny IEW 652), plg. lie. *lābas*, la. *labs* ‘geras’, pr. *labas* ‘geras’, lie. **lobti*, *lobia*, *lobė* ‘plėsti, grobti’ (Skardžius 1943, 459);

–**stokti** ‘pristigti’: *nenūftokfu* Mž 533₁₁; *ne praftok* BG 75,9; *nenuftokstanti* BP II 520₄; *ne nuftóks* DP 397,7; *ne priftôko* DP 115(116),21

lie. *stōkti*, *stōksta*, *stōko* (*stókti*) ‘stokoti’: lie. *stokà* ‘trūkumas, nepriteklius’ (Smoczyński SEJL 1219; Skardžius 1943, 487);

CūC (1)

–**blūsti** ‘eiti iš proto, mišti, klaikti’: *pabludufi* BP II 149₁₃; *pabludens* BP II 224₂

lie. *blūsti*, *blūsta*, *blūdo* ‘eiti iš proto, mišti, klaikti’: lie. *blūdas* (br. *блуд*) (Smoczyński SEJL 126), plg. *blūdyti*, *blūdiya* || *blūdyja*, *blūdiyo* (br. *блудѣиу*) ‘klysti, klaidžioti; svaitėti, niekus kalbėti’, *blūdėti*, *blūdi*, –*ėjo* ‘blūdyti’.

Dvibalsinės šaknies užfiksuota vienintelė darybinė opozicija.

CauC (1)

–**draugti** ‘darytis draugu, imti draugauti’: *draugī ne derēio* DP 281,19

lie. *draūgti*, *draūgsta*, *draūgo* ‘darytis draugu, imti draugauti’: lie. *draūgas* ‘asmuo, su kuriuo palaikomi artimi, pasitikėjimu, meile pagrįsti santykiai,

bičiulis', la. *dràugs* 't. p.', s. sl. *drugъ* 'draugas', go. *gadrauhts* 'karys', s. ang. *gedrēag* 'valdovas' (Smoczyński SEJL 229–230), plg. °*drugti*, *drugsta*, *dru-go* 'bendrauti', *draugáuti*, *draugáuja*, *draugāvo* 't. p.'.

Du fientyvai turi dvigarsines šaknis.

CaRC (1)

vargti 'dėl fizinės ar protinės įtampos imti netekti jėgų, ilsti, silp-ti': *pawargufi* Mž 524₁₆; *pawargufiui* Mž 522₁₆; *pawargufiui* Mž 528₁₈; *pawargufius* Mž 558₅; *pawarguffyas* Mž 57₁₅; 571₁₆; *wargi* DP 83,17; *wārgtāte* DP 32,4; *nuwārgē* DP 8,14; *pawargēsis* DP 206,30; *wargt* PS II 103; *nuwargftu* SD 88r I,13; *wargftu* SD 56r II,9; *pawargftu* SD3 452; *pawargis* SD 37, 81, 91, 115, I; SD3 200; *pawargusi* PS I 168; *pawargu-sio* PS I 168, 184; *pawargusiam* PS I 56, 367; *pawargusiu* PS I 239, 240; PS II 101, 102, 105, 149, 199; *pawargusiemus* PS II 87, 104; *pawargusius* PS I 269, 303; *wargo* PS I 342; *nuwargis* SD 93r I,12; *pawargufiu* SD3 437

lie. *vařgti*, *vařgsta*, *vařgo* 'vargą kęsti, gyventi neturte, nepritekliuje', la. *vārgt*, *vārgstu*, *vārgu* 'silpti, nykti, sirguliuoti', plg. pr. *wargē mien* 'var-gina mane': lie. *vařgas* 'vargingas gyvenimas, vargimas; nuvargimas, nuo-vargis; bėda, rūpestis', la. *vārgs* 'vargas', pr. *wargan* 'vargą', adj. la. *vārgs* 'silpnas, bejėgis, liguistas', pr. *wargs* 'piktas', s. sl. *vragъ* 'priešas', r. *вопоz* 'velnias, priešas' (Smoczyński SEJL 1505–1506; Derksen 2015, 489; Ma-žiulis PEŽ 4, 221; LEW 1198–1199);

CuRC (1)

dulkiti 'dulkėti': *apdulkftu* SD3 3,144; *apdulkis* SD3 3,144

lie. *dùlkti*, *dùlksta*, *dùlko* (*duĩkti*) 'dulkėti, kilti, darytis dulkėmis; ap-kristi dulkėmis...': lie. *dùlkē* 'labai smulkus krislelis, dalelytė, nuotrupa...', la. *duĩķes* 'drumzlės, nuosėdos', plg. lie. *dulkėti*, *dùlka* || *dulkėja*, *dulkėjo*; *duĩkti*, *duĩkia*, *duĩkē* 'smulkiai lyti', la. *dulkot* 'drumzlinti, drumsti' (Skar-džius 1943, 486). Veiksmažodis gali būti darybiškai susijęs ir su *dulkėti*, *dùlka* || *dulkėja*, *dulkėjo* 'kilti, darytis dulkėmis; apkristi dulkėmis'.

Desubstantyvų korespondencijų latvių kalboje tėra dvi, plg. lie. *tùkti* : la. *tukt* ir *tùkt*, lie. *vařgti* : la. *vārgt*.

2. Motyvacija

Motyvacija tradiciškai yra suprantama kaip opozicija sosiūriškajam ar-bitralumui. Natūralioje kalboje motyvacija laikoma norma, svarbiausiu pa-

žinimo fenomenu, nes motyvuotus kalbos vienetus atsiminti ir vartoti yra lengviau nei arbitralius (Lakoff 1987, 346).

Kognityvinėje lingvistikoje motyvacija apibrėžiama įvairiai ir taikoma įvairiems kalbos vienetams – fonetikai, gramatikai, sintaksei, frazeologijai. Motyvacijos apibrėžimai paprastai atspindi svarbiausius elementus – nearbitralus ryšys tarp formos ir reikšmės, ikoniškumas, paaiškinamumas (Radén, Panter 2004). Šiame straipsnyje motyvacija suprantama kaip lingvistinė ir mentalinė operacija. Jos rezultatas – *motyvema* – yra toks leksinis (ir leksikalizuotas) nominacijos vienetas, kurio onomasiologinė struktūra teikia informacijos apie įvardijamosios realijos (jos koncepto) požymį ar požymius (Lubienė 2015, 78). Motyvacijos požymį motyvemos¹⁸ onomasiologinėje struktūroje reprezentuoja *motyvatorius*. Onomasiologinėje struktūroje motyvacijos požymis gali būti fiksuojamas dvejopai – *eksplisitiškai*, t. y. tiesiogine leksinio motyvatoriaus reikšme, arba *implicitiškai*, t. y. perkeltine leksinio motyvatoriaus reikšme.

Tiriamųjų denominatyvų semantiką eksplisitiškai, rečiau implicitiškai, lemia pamatinių būdvardžių ir daiktavardžių semantika¹⁹. Pagal leksinių motyvatorių nusakomas ypatybes / objektus skiriami septyni denominatyvinių veiksmažodžių motyvacijos modeliai (MM): koloratyvusis, morfologinis, fiziomorfologinis, psichomorfologinis, posesinių ir socialinių santykių, saporinis, terminis.

Siekiant atskleisti motyvacijos mechanizmą, stengiamasi pateikti kuo daugiau sakinių su denominatyviniais veiksmažodžiais, o K. Sirvydo žodyno veiksmažodžių reikšmei parodyti laužtiniuose skliaustuose pridedami lenkų ir lotynų kalbų pavyzdžiai. Be to, greta veiksmažodžių pateikiami tikėtini motyvatoriai, ypač retesnės leksemos (gana dažnai motyvatorių užrašo pats K. Sirvydas!).

2.1. Aiškiausias yra koloratyvusis motyvacijos modelis. Jo pamatą sudaro rega suvokiamas spalvos požymis. MM schema – ‘X spalva → fientyvas / statyvas’. Koloratyvais motyvuojamų veiksmažodžių lietuvių kalboje yra daug, tačiau senuosiuose raštuose užfiksuoti tik aštuoni (18 procentų senųjų raštų denominatyvų). Eksplisitinių leksinių motyvatorių inventorių sudaro būdvardžiai, kurie perteikia tris bazinių spalvų – *bal(t)as*,

¹⁸ Apie motyvacijos, motyvemos, motyvatoriaus terminus žr. Lubienė 2015.

¹⁹ “If an action is named after a thing, it involves a canonical use of the thing” (Kiparsky 1997, 9).

gelt(on)as, juodas – ir penkias atspalvių bei žibėjimo sąvokas – *balksvas, blyškus, palšas, skaistus, žilas*, plg.:

išbalti ‘pasidaryti baltam, išblykšti’: *Izblijzakis, izbatys* [Blady. Pallidus, exfangvis (is)] SD 12 II,6; *ižbliβkis / ižbatys* [Blády. Pallidus, exfāguis] SD3 17;

pabalti ‘pasidaryti baltesniam, šviesesniam’: <...> *ifch drėgnumo lapai pabal / ir βmones liggas gaun* BP II 406; *Szole Sziedai pabala* BB Iz 40,7; *Schienai padzufta, biedaj pabala*, <alle →> *o Szodis mufu Diewo ifsilaiika* || *amβinai* BB Iz 40,8; *Mes wifsi pabalom* → *pawijtam* → *pawiftam* BB Iz 64,5; *Wilkadalgei pabals, ir* || *Szoles pas wandenis ifchdulkes* BB Iz 19,6;

balksti ‘balti, balsti’: *bałkftu / iβblikβtu* [Blednieię. Pallefco, exalbefco] SD3 18; *Bałkftu izblikfztu* [Blednieię. Pallefco, exalbef-||co] SD4 12 II,40; *Bałkftu* [Bieleię. Albefco, albeo, al-||bico] SD4 10 II,29;

išblykšti ‘išbalti’: *Tawa* || *Dūmos tawe teip teneifchgandin, ir ne* || *ifchblijchh teipo* BB Dan 5,10; *Tad=||da ifchblijchhka karalius* <...> BB Dan 5,6; <...> *bei efch* || *didei ifchblijchhkau, ir netureiau newienos* || *filos daugefni* BB Dan 10,8; <...> *ifsi[ganda]*, *ir||nudemais wifsas* <ifchblijchhka →> *ifchblijchhka* BB Dan 5,9; <...> *didei* <nufsitubiau _→> *†nuludau* || *mana dumofu, ir mana Gimis ifchblijchhka* BB Dan 7,28; *Kodėlei ifchblikfchta tava Gimis?* BB Moz 4,6; *bałkftu / iβblikβtu* [Blednieię. Pallefco, exalbefco] SD3 18; *ižbliβko* [Nábládł, Impalluit, fubpallidus eft] SD3 185; *Bałkftu izblikfztu* [Blednieię. Pallefco, exalbef-||co] SD4 12 II,40; *Izblijzko* [Nábládł, Impalluit, fubpalli-||dus eft] SD4 122 II,26; *Izblijzakis, izbatys* [Blady. Pallidus, exfangvis (is)] SD4 12 II,6;

gelsti ‘darytis gelsvam, geltonam’: *gielftu* [Płowieię, Flaveo, flavefco] SD3 301; [Płowieię, Flaveo, flavefco] *Gielftu* SD4 209 I,33;

juosti ‘juodam darytis, juodėti’: *juoftu* [Czernieię, Nigrefco, infufcor] SD3 41; *Iuoftu* [Czernieię, Nigrefco (is. ere.), ||infufcor (aris.)] (plg. *Iuoduoiu* [Czernię fię. Nigrico (as.)] SD4 28 II,29);

išpalšti ‘prarasti spalvą, papilkėti, nublukti’: *ižpalβtu* [Spłowieię / flauefco] SD 172r I,13; *Ižpalfzis* [Spłowiály, Cano litu ob-||ductus color] SD4 294 II,15 (plg. *palzfas* [Płowy, Flavus (flavens) melleus ||color] SD4 209 I,35);

skaisti ‘blizgėti, spindėti, šviesti’: *Kada ius Stonawiczioia este, tada szibba kaip sparnai karweliiu, kurie kaip auksas ir sidabras skaista* BB Ps 68,14;

žilti ‘darytis žilam, netekti tam tikrų pigmentų’: *žilftu* SD 166r I,8 / *žiļu* [šiwieiē / canefco] SD 166r I,9; *žilftu* [Siwieiē, Canefco, eaneo] SD4 285 I,3 (plg. *zilās* [Siwy, Canus, canofus] SD4 285 I,5).

2.2. Kita senuosiuose raštuose užfiksuotų fientyvų grupė priskirtina morfologinio motyvacijos modelio veiksmožodžiams, eksplikuojantiems konsistencijos, dydžio, svorio pokyčius. Šiam MM priskirtini devyni veiksmožodžiai, tai sudaro apie 20 procentų denominatyvų. Leksiniai motyvatoriai – konkrečiosios ir abstrakčiosios reikšmės būdvardžiai – apibūdina superficinius ir interninius negyvų objektų požymius ar pačius objektus: *kietas, mažas, minkštas, platus, ryškus, sausas, sunkus, šlapias, tirštas; dulkę*. MM schema – ‘X fizinis požymis / objektas → fientyvas’. Veiksmožodžiai motyvuojami ir eksplicitiškai, ir implicitiškai, pavyzdžiui:

šlapti ‘darytis šlapiam, drėkti, mirkti’: *fuβlumpu* [moknē / madefio, hu-||mefio, humefco] SD 83r I,20; *f3lumpu* / *žlungu* [Moczę fię, Madefio]; *f3lumpu* / *fumirkftu* [Moknę ná dełzczu, zmoklem. Madefio, madefco, madeo] SD3 178 (plg. [Iłowáty, Uliginofus] *Dregnus*, || *fzłapias* SD4 62 II,9);

sutiršti ‘pasidaryti tirštam, tirštesniam’: *futirβtu* / *tirβtu tumpu* / *fufieku* [Gęścieię, Spiffefco, denfor] SD3 67; *Sutirfztu, tirfztu* || *tumptu, fukietu* [Gęścieię, Spiffefco (fcis. fcere)||denfor (aris)] SD4 47 I,26 (plg. *Tirfztas* [Gęfty, Spiffus, cralfus, con-||cretus] SD4 47 I,32; *Iuka tirfzta* [Ius coactum [gen.||juris. m], jus gelatum, tucetum] SD4 46 I,10);

apdulkiti ‘apdulkėti’: *Dulkies, hinc apdułkftu* [Kurzawá łucha z źiemię Nebula pulueris, exhalatio terræ, halitus terræ] SD3 3,144; *apdułkis* [Kurzawy pełny, kurzący fię. Puluerulentus, puluereus] SD3 3,144.

Implicitiškai motyvuojami morfologinio MM veiksmožodžiai pereina į psichomorfologinio MM tipą, plg.:

kiesti ‘kietėti’: morfologinis MM – *kieftu* [Twárdzieię, Durefco, duror] SD3 450; *Kieftu* [Twárdzieię, Durefco, duror] SD4 320 I,9 ir **kiesti** ‘prk. tapti nejautriam, abejingam’: psichomorfologinis MM – *Sukieftu, pr: fukietau* [(tranfl²⁰:) Obdu- || refco, callum obduco, duritiem || induo] SD 172 II,21; *fukieftu* / *pr: fukietau* [odrętwieć, tranfl: Obdurefco, callum obduco, duritiem induo] SD3 252; (plg. *Kietas* [Twardy, Durus, solidus] SD 320 I,8; *Kietas* [du-||rus & ferus homo, inflexibi-||lis] SD 148 II,1);

²⁰ K. Sirvydas šia santrumpa žymi perkeltinę reikšmę.

vŝchketuŝighi Pharaona ŝu wiŝŝu karia pulku Maroŝu Raudonoŝu paŝkandina
 Mž 103₅; *wiena dalis ŝmoni*u kaip *ir uŝketuŝe ŝchirdi tur* BP I 246.

Ne visada įmanoma nustatyti MM – galimà vartosena ir tiesiogine, ir perkeltine reikšme, pakeičiančia MM. Tai ypač pasakytina apie K. Sirvydo pavyzdžius, juolab kad ir lotyniški atitikmenys liudija tiek veiksmazodžių, tiek vardažodžių tiesioginių ir perkeltinių reikšmių sambūvį, plg.:

minkšti ‘minkštėti’: *minkŝtu* [Miękczeię, Molleŝco, tenerēŝco, flacceŝco] SD3 170; *Minkŝtu*, *præt. paminkŝtau* [Namiękam, Mollior] SD3 191; *Minkŝtu* [Miękczeię, Molleŝco (is. ere), || tenerēŝco, flacceŝco] SD4 112 I,30; *Min-||kŝtu*, *præt. paminkŝtau* [Námiękam. Mollior] SD4 127 I,23 (plg. *Minkŝtas* [Miękki, Mollis, edurus, te-||ner (ri), lentus] SD4 112 I,36);

sunki ‘darytis sunkiam, sunkesniam, sunkėti’: *ŝunkŝtu* [Cieŝzkim fię ítaię. Ingraueŝco] SD3 35; *Apŝunkŝtu* [Oćiężeć, Ingraueŝcere] SD3 247; *Sunkŝtu* [Cieŝzkim fię ítaię. Ingrave-||lco (is. ere.)] SD4 24 II,31 (plg. *Sun-||kus*, *apŝunkus*, *apŝunkis* [Oćiężały, Gravis tardus] SD 164 II,2; *Sunkus* [Cieŝzki, Gravis, Ponderoŝus, || oneroŝus] SD4 24 II,29); *Neteisybės kaip naŝta ŝunki apŝunko ant manę* SPI51.

Keli senuosiuose raštuose užfiksuoti denominatyvai vartojami tik perkeltinėmis reikšmėmis: jų leksiniai motyvatoriai, kaip minėta, reiškia fizinės gyvų ir negyvų objektų ypatybes, o veiksmazodžiai pereina į abstraktų sritį, pavyzdžiui:

iŝmažti ‘sundykti, sumenksti’: *O teip vž trumpo mêt*o *wiŝá anóii pompá* *ir ŝkâiŝtumas* <...> *iŝmaža* DP 582,33;

iŝ-, praplasti ‘išplisti, paplisti, įsigalėti’: *prawís* *ir nuplás ŝtôdai* *ir kâimengs táwas* / *ir paláiminti bus klûnai tawí* DP 290,42; *O kítos wiŝsos kácérŝtwos* <...> *žínomu metú* / *ir aut žínomos wêtos pradêiusioŝ: ir pirm’ pêtraukeio pácžios tarp’ ŝawés* / *o neğ per paŝáuli ižpłâto* DP 90,1; *galîbe* / *karalîŝtes Chriŝtaus* <...> *wêikei prapłâto* / *ir paúgŝtinoŝ ant’ wiŝŝu karalîŝtu* DP 87,10; *Todrînağ ia wel W. Chriŝtus mažîntela kâimene wadino beŝ’ wêikęi prawíŝo* *ir prapłâto po wiŝsa paŝáuli* DP 87,43;

iŝ-, už(si)rykšti ‘išryškėti, iŝeiti aikštèn, atsirasti, pasireikšti’: *Schwents priekelims iŝŝiriŝka* Mž 280₃; Mž 280; *Czia ižriŝko prakéiktas weline buklûmas táwas* / *cziağ iau tikrái atŝideges êŝt’ fâlŝius* *ir wîlus táwas* DP 625,43; *Nes’ iei iŝŝái tûiau wos ant’ to paŝáulo vžriŝko* / *teip daug ketét’ téikeŝ* / *o kaipog męŝ kentét’ ne turíme?* DP 418,23; *žmógus vžgimes ižğ motêriŝkes* / *papîldžias*

*tūlais wargáis / kurfai vžrikėta kaip žiedas / ir futrinas / ir pabėga kaip
βeβélis* DP 463,10.

2.3. Gausiausia yra fiziomorfologinio motyvacijos modelio veiksmazodžių grupė – jai priskirtinos 17 motyvų (42 procentai). Šio motyvacijos modelio fientyvų leksiniai motyvatoriai būdvardžiai ir daiktavardžiai eksplicitiškai apibūdina šešias žmogui ar gyvūnui būdingas ypatybes – laibumą / storumą, plaukuotumą / plikumą, šašuotumą – kūno paviršiaus nelygumą, sveikumą / negalią. Fiziomorfologinio MM schema: 'X fiziologinė ypatybė → fientyvas / statyvas'.

Dažniausiai nusakomi superficinių (paviršiaus) ypatybių / objektų motyvuojami procesai ar pokyčiai, jų leksiniai motyvatoriai yra būdvardžiai *drūtas, kūdas, laibas, liesas, plikas, sausas, šiurpus* ir daiktavardžiai *šašas, taukai*, plg.:

drūsti 'drūtėti, eiti drūtyt': *Stipru tumpu / drutin eyi / druftu / druti igiju* [Miełzfzeię, grubieię. Ingrādelco, turgełco, crafłefco] SD3 173, 177 (plg. *drutas* |||*Stipras* [Potens] (tentis.), *robuftus*, *prævalidus*] SD4 117 II,7, netoli daiktavardžio 20 pavartojimų);

pakūsti 'kiek suliesėti': *Kartais ir milintiemus fawe bei ganna dirbantie-mus / nefifek iu darbai / tur pakufti ir pawargti* BP II 510₁₇;

laibti 'eiti laibyn, laibėti': *łaybftu / laybin eyi* [Szczupleię, Gracilefco] SD3 434; *Łaybftu, laybin eyi* SD4 308 II,10; (plg. *Łaybas, mažintelis* [Szczupły, Gracilis, exilis, || tenuis] SD 308 II,16; *łaybas, plonas* [Cienki. Tenuis, gracilis] SD4 24 I,8; *łaybas* [Subtelny, Subtilis, argutus, ||tenuis] SD4 303 I,6; *łaybas* [Suchorlawy, Strigofus ho-||mo, runceus] SD4 303 I,11);

lysti 'darytis liesam, liesėti': *Liftu* SD3 [Chudnę. Macefco || macrefco, emacror] 32; *Liftu* SD4 22 I,39;

liesti 'liesėti, lysti, džiuėti': *Mano keliai pafifilpo dėlei pastnikavim-o, ir mano mėsa paliefo* BB Ps 109,25; *lieftu* [chudnieię / macrefco] SD 13r I,5; *lieftu* [ćienčeię / Gracilefco. ||macrefco] SD 14v I,10; *Paliefo* [Náchudł, Pallidior factus eft, macrior] SD3 185; *Lieftu, džiuftu* [Schnę náćiele, Macrefco, || tabefco] SD4 281 I,4 (plg. *Liefas* [Chudy. Macilentus, exhau-||ftus, macer (cri.)] SD 22 II,2; *Arklis liefas* [Koń chudy, Eqvus ftrigofus, || male habitus] SD 82 II,10);

plikti 'netekti natūralios dangos, šertis': *apiplinku* [oblyšam / caluefco] SD 101r II,21; *plinka / nufišeria / nuflinka / nušunta* [Blákuie. Obfolefcit,

decoloratur] SD3 17; *Pliku tumpu, plinku nufzuntu* [Lyšieį, oblázami włofy, Calueo, caluefco, caluefio] SD3 160; *Pliku tumpu, plinku, || nufzuntu* [Cal=||veo (es) calvefco (fcis. fcere), ||calvefio] SD4 104a II,10; *nuplinka / nufšieria iupa* [Oblata co, Defluxit tunica] S3 231; *Nuplink, nufšieria iupa* [Oblata co, Defluxit tunica] SD4 156 II,29 (plg. *Plikas* [Łyfý, Calvus (vi.), defloca=||tus] SD 104a II,17);

įsusti ‘aptekti nežais, susu’: *ifufu* [Parfzywieię, Lepra infektor] SD3 285; *Ifufu* SD4 197 II,26;

šasti ‘šąšams darytis, rastis, nižti, krupiti, kramti’: *šzuβu* [Kroftáwieię, Puftulæ mihi corpore ūrgunt] SD3 132 (plg. *Szafzas niežas* [Kroftá, Puftula, papula] SD3 132; *Szafzas, || niežas* SD4 93 II,19; *Szafzay, niežay* [Lentagra (æ. f), impe=||tigo (inis. f), lichen (enis. m)] SD4 109 II,5);

pašiurpti ‘nuo šalčio, iš baimės darytis nelygiam dėl atsiradusių smulkių rauplelių (apie odą)’: *pašiaušiu / pašiurpftu* [Náiežam fię / Inhorreſco, ūqualeo] SD3 189; *Pašiaušiu, pa-||šiurpftu* [Náiežam fię, Inhorreſco, ||ūqualeo (es.)] SD4 125 II,30; *Pašiurpis, pašifiaufzis* [Nášierfzály, vide. Náiežony] SD4 130 II,8;

nutukti ‘riebėti, storėti’: *O kadda intūkka ir priwalge, tapa (ifchdjkenš) [ifchlæpa]* BB 560₁₅; <...> *miélúlei iriebêio / tađ pradêio spiriúť: ifigrozêie / nufitúke / kad praſtôio ir vžmîrβo W. Díewa darîtoie sáwa / ir atſtôio nûğ Díewo izğelbetoio sáwo* DP 355,36; *Weykiaus priima alkſtuncius / trokβtuncius / paſnikais izfekufius <...> negi puotinikus nutukufius* PS I 45; *Nutukis* [Otyły, obefus, crafſus, gra=||vis, pleniſſimus] SD4 191 II,38. Šis veiksmazodis M. Daukšos pavartotas ir perkeltine reikšme, taigi per-eina į psichomorfologinį MM: *Ne wiénas wel’ Sakraméntas ne éſť ant to izgânimop gáligéfnis: kuriú nûdžios apkûpies / ir gâmtos iwifa / o duſbá apſté wiſſú malóniu dwáfiβku tuka* DP 267,51.

Interninės (vidinės) gyvės būtybės savybės reiškiamos leksiniais motyvatoriais *akis, kurčias, senas, stropus* ‘rūpestingai, kruopščiai dirbantis, uolus; greitas, vikrus; stiprus, tvirtas, žvalus’, *sveikas, vargas*, plg.:

apakti ‘netekti regėjimo’: <...> *teip wiſi Szw{e}ris <«Szwie» girroie.. Wiſi ių Sargai || apiæka, wiſi nieko ne moka* BB Iz 56,10; *Jr wirai ukiu Namų ifshtikti akljbe [apijeka] teip maſas kaip didis ikki apilſę Duru raſti ne galeia* BB 41₁₁; *O kayp vžtekeio fáule / kuriie ápžiebe wiſus Pâhonis / iie teyp labai ápiâko / iog né gal reget pas ſawę ſancžio* DP 61, 7;

apkursti ‘pasidaryti kurčiam’: *angis apkurtusi* BB Ps 58, 5; *apkurftu / kurčiu tumpu* [głucheię / Surdus fio] SD3 70;

pasenti ‘pasidaryti senam, pasenėti, nusilpti, sumenkėti dėl senatvės’: *Pafenau tarp wiffu neprieteliu mana* Mž 513₁₈; *Pafena wiffi kaulai mana kada riekiau dašnai* Mž 466; *Bet kada pafenfi tada ifchtiēfi rankas tawa ir kits tawe wes kur ne norefi* BP I 410₁₄; *tadda anis geras || dienas turedami pafens, ir rodas giwens* BB Job 36, 11; *ir io atbalas neliauiēfi kaczei Szak=||nis Szemeie pafenfta, ir io Kelmas dul=||kiofų <numirβta* BB Job 14, 8; *Kodelei tada giwen Diewo <←Die{w}>||nefibijantis, pafenfta, ir pralobfta?* BB Job 21, 7; *Anis || pafenfta geras turedami dienas* BB Job 21, 13; *Kaip’ gal’ žmogus izg’ nāuio gimt’ / kad paféftá?* DP 255, 8; *pafenftu* [wietłzeię, Obfoleſco, veteraſco] SD3 479; *Pafenftu* [Więtlzeię, Obfoleſco, veteraſco] SD4 340 I, 20;

nuskursti ‘prastai augant, vargingai gyvenant, užnykti, suvargti’: *nuwargis / nuskurdis / luſas* [Niedołężny / mifer, ||afflictus, ærumnofus] SD 93r I, 12;

stropiti ‘stiprėti, darytis žvalesniam’, plg.: *drutinuofi / ftropftu / ftropin eymui / gaywinuofi* [Czerſtwieię. Vegetor, vigeo] SD3 41 (plg. *Stropus, ſzunkus* [Promptus tumul-||tuofus, celer, præceps homo || confilijs] SD 230 I, 30; *Stropus, fukrus* [Gęłty plenny, ||Iędrny||Rzeski rzeżwy, Strenuus, ||impiger] SD 278 II, 15);

sveikti ‘gyti, sveikėti, darytis sveikam’: *Ir ios dukte pafweika ta pacze hadina* BP I 278₁₈; <...> *tada klaufineia nog iu hadinos / kuroie pafweika* BP II 475₂; *Teipáieğ ir nu kiekwiená ſęrgantūi duſía krikβczionies žmógaus / per Sakraménta gaileiimo S. nórint’ minioié pafwéikſta / kad tiektái palitės rubo* W. Chriſtaus DP 369, 45; *Ir pafwéiko dúkté ios nūğ anós wałandós* DP 113, 36∞; *Teyp žmogus unt duſios per nufideimu łabay pafilpſta / ir atmiatis ii nuog ſawis / ne tuoiaus pafweykſta* PS II 67; *pafweykftu / ||fwekiu ſtaiuos* [oźdrowieię / conuale-||fco] SD 118r I, 6; *fweykftu / pafweykftu* [Wzmagam / Conualeſco, leuor morbo, euado ex morbo] SD3 512; *Sweykftu, pafweykftu* SD4 363 I, 37;

wargti ‘dėl fizinės ar protinės įtampos imti netekti jėgų, ilsti, silpti’: *gimditoiems labai ſkaudu ira / kadda iu waikai pawargſta / kada iu fweikas kunelis / ira liggu ifchpuſtiams / kada iu graſus ſanarelei kuno / ira pagadinami* BP II 477₄; *Diewas βmogumi paſtoiens / ant βemes wargſta / kencz dide muka* BP I 71₈; <...> *tawa fuſſimilimas ant musu didefnis / neſa mes iau didei pawargom* BKO 18, 14; *Teipo ir tu mielas brolau / ſchitai iau kiek metu*

wargfti /*meldies Diewa* / *o ghis tawe ikſcholei negelbeia* BP I 284₁₉; *Eikite manėſp wiſi kurie wargſtate* / *ir eſtė apſukinti* / *o aſ ius atwėſſſiu* DP 32,4; *Pafetas unt erſkieciu tay ira kuny ſopuligami* / *aba kuriami daug kinte* / *alko* / *troſko* / *kayto* / *wargo* PS I 342; *ſie-||luofi* / *wargſtu* [kłopocę fię / moleſtę||fero, angor, crucior] SD 56r II,9; *nupuolu* / || *wargſtu* [oſieroćieię / orbor, de-||relinquor] SD 115v II,25; *Wargſtu* [Trapi mię co, Conflictor || doloribus, laboro morbo, angor] SD4 317 I,15; *Nuwargſtu, pailſtu* [Lalfari, laſſefcere, ||relangveſcere, remittere ner-||vos] SD4 187 II,15.

Interninius procesus reiškiantys fiziomorfologinio MM veiksmoždziai neretai pereina į psichomorfologinį MM, M. Daukšos sakiny s vaizdziai parodo sąsają tarp kūno ir sielos, t. y. reikšmės perkėlimą – metoniminę motyvaciją, plg.: *O ſitie norinti pagal' kūna ſweikās akis tur* / *be' an' dūſbios apāke ir aklī yra* / *ioğ né rėgi dides miſerios ir ſmūrto sáwo kurin' impūla* DP 105,42.

2.4. Psichomorfologinio motyvacijos modelio veiksmoždzių, kurių leksiniai motyvatoriai apibūdina psichinės-emocinės žmogaus ypatybės, pavyzdžiui, *baisus*, *dykas*, *kaltas*; *blūdas*, *gėda*, senuosiuose raštuose paliudyta nedaug, tik penki (1 procentas). MM – ‘X psichinė-emocinė ypatybė → fientyvas / statyvas’, plg.:

baisti ‘darytis baisiam’: *Bay-||ſtu gaylinuofi* [Okrutnieię, Exuo hominem ||vel humanitatem, ferus fio] SD 180 II,22; *Bayſtu gaylinuofi* [okrutnieię, Exuo hominem vel humanitatem, ferus fio] SD3 263 (plg. *Gaylas*, *ſmarkus*, || *bayfus* [Okrutny, hániebny, Crudelis, ||ferox, atrox] SD4 180 II,28; *Bayfus* [Straſzliwy, Horribilis, ter-||ribilis, metuendus] SD4 300 II,38);

pablūsti ‘eiti iš proto, mišti, klaikti’: *Ponas Kriſtus daugia priliginimais iſchroda. Apie Sunu pabludufi* / *ape graſchi pameſta* BP II 149₁₃; *Sunu pabludens* / *ſawe patis negal gelbeti* BP II 224₂;

iſdykti ‘iſtvirkti, paſileisti’: *iſdikſta ſu didemis nūmomis* / *vž wiėna grūda ſimta* <...> DP 487,11; *ſubūkino* / *ne wiėnas* / *nei dū* / *be' wiſſá anó' ra=||tá iſdikufiuii ſaľnėriu* DP 169,50; *iſdikſtu* [[zďzie]czeię / beluinam na||[...] induo] SD 214v I,24; *iſdikſtu* [Dźiczeię. Efferor] SD3 57; *iſdikſtu* / *iſdriktu* [Zálegam fię, záležał fię, Obtorpuit iacendo, ſegnīs otio euafit] SD3 521; *Iſdikſtu* [Dziczeię, Efferor (aris, rari.)] SD4 40 I,7; *Iſdikſtu, iſdriktu* [záležał fię, Ob-||torpuit iacendo, ſegnīs otio ||evalit] SD4 369 II,27; *Iſdikis* [Razas || zdźiczały, Efferatus] SD4 383 II,10 (plg. *Di-*

kas [Džiki, Ferus] SD4 41 I,10; *Dikas* [Proznuiacy, Otiofus] SD4 242 I,35; *pateykiu dikauiu* [Proznuię, Otior, ferior, va-||co] SD4 242 I,38);

su(si)gėsti ‘pajusti gėdą’: *bei io iš numirusiu kėlime / žėgime dagun’ / prafākime / nē kuriē pažina ēft’ ir atgriže: o kitī vž kiētinos ir fugėdo: bei ne wienī ne linkšminos* DP 576,52; *Prieikites iop / ir būkite apšwieftī: ir ne fufiges wėidai iūfu* DP 576,29;

nukalsti ‘nusidėti’: *idant’ butū būwes kū nukaltes / ne idant’ žydas butū pergalėies* DP 432,29; <...> *ir kālte kuria bū=||wo nukālte iš lapumo / nufižeminimu išwaifte* <...> DP 586,23.

Tačiau šią grupę papildo morfologinio, fiziomorfologinio ir kitų MM veiksmožodžiai (plg. *-akti, karsti, kiesti, minkšti, sunkti, tukti, vėsti*), var-tojami perkeltinėmis, paprastai metaforinėmis, reikšmėmis. Metaforos reikšmė nėra visiškai tapati tiesioginei reikšmei, ji aktualizuojama vietoj pagrindinės reikšmės tik tam tikrame kontekste (Jakaitienė 1980, 38–39), siekiant teksto turinio pagaulumo, ekspresyvumo. Perkeltinės reikšmės veiksmožodžiai atsiduria semantinių grupių periferijoje, nes daugeliu atvejų tas pats veiksmožodis, pavartotas tiesiogine ir perkeltine reikšmėmis, patenka į skirtingas semantines grupes (Drukeinytė 2002, 318).

2.5. Keletas senųjų raštų fientvų skirtini posesinių–socialinių santykių motyvacijos modeliui, eksplikuojančiam turėjimo / neturėjimo, tarpusavio santykius, egzistenciją. Tokių rasta aštuoni, jie sudaro apie 18 procentų denominatyvų. Jų leksiniai motyvatoriai yra įvairūs, nesudaro kokios nors vieningos grupės – *grynas, lygus, pigus, draugas, lobis, stoka*, plg.:

draugti ‘darytis draugu, imti draugauti’: *turėk’ ū vž Pahoni ir Mūtínika || (fu kurėis draugī ne derėio)* DP 281,19;

-drugti ‘susidraugauti, bendrauti’: *O tu || fu daugia Draugalų fudrugai* BB Jer 3,1; *Demetrijas fudrugos su Apoloniju* BB 1 Mak 10,69; *Efraim fu ftulpais (ftabais) fudrugos* BB Oz 4,17;

nugrynti ‘pasidaryti neturtingam’: <...> *ir afierawoia wišsiėmus pa=||wargufiėmus ir nuginufiėmus / arba nūpūlufiėmus žmonėmus fumilima* DP 511,15; *wižo aplaišt’ ne noriñ bēt’ nei ižg to kas mumus liektis nuginufiėmus ne||norint’ átwirzi* DP 512,40; *paraži=||ta? ioğ tafsai nūmoię Wiėbpai / kursai fufimĩfta ant’ nuginufio* DP 383,16; *Pirmoie mōkia mus mēiles / Diėwui ir artimám’ prienczios. Antramę mōkia mus nužėminimo / kuriū Diėwas ir zmōnes mėgfta. Kadág tūsė abieiuė ir mes łabai nuginomę*

DP 338,35; *idánt' turētu iš kur iaľmužnas dūt' / ir paβélpť' || nuğrĩnuřius*
DP 575,9; *arbá dũřsiu nê kada / beť nu iš kårto || dũmi nuğrĩnuřsiemus*
DP 574,43 (plg. Karålus tåwafis eiť tau tẽřfus: ir iğgånafis / o iĩřsái bus
gri= || nas / fedis anť afsilicžios / ir anť kũmẽľelo ios DP 2,48; <...> nei
fu pũczkomis / nei fu pompa to || pářáulo: bai atais grinas / rômus / ô nũžẽ
fedédamas anť afilicžios DP 3,49; *Anfai búwo žmũ łobingas / o řifai grinas*
elgeta DP 270(680),44, – *Postilėje* užrašyta beveik trys deřimtys įvairių bū-
dvardžio grynas formų reikšme 'neturtingas, skurdus'); *pagrĩnau* [opes,
for= || tunæ meæ modicæ, imminu= || tæ, atritæ, accifæ funť] SD4 218 II,11 (plg.
Grina dirwa [Niepłodność, || Płonny, Malignus ager, ex= || fuctæ řegetes]
SD4 209 I,4; *Plinas, grinas, nuogas* [Goły, Nudus, implumis (is. || com)]
SD4 50 II,16; *Grinas, neturelis, pawar= || gielis* [Vbogi, Pauper, inops, ege-
|| nus] SD4 321 II,14);

sulygti 'sutikti, sugyventi; susiderinti, susitaikyti': *Heretĩkai ir kiti*
piktadẽios nórĩnť påtis tarp' řowés niẽkad řulĩgt negali DP 167; *Tiemus kurie*
yrá wẽdẽ ľiepia / ne ař / beť Wieřpatis / idánt' móte nopľeřtu wĩro / o iei iĩ
apľeis / tad' be wĩro totľiektiř / arba fu wĩru řawũiu te řulĩgřť DP 70,4; <...>
iĩřsái túri ka prieř tawé / ioğ anť tawés řkũndžes / arba nęřřť tad' eřsĩ kåľtas
ižtẽřřintis íam' iğğ to / ir řulĩgt' fu iũ DP 296,17; <...> *palik ten' dówaną tåwa*
prieğ altõriaus / o eik pirm' řulĩgk' fu brólu řawũ: ir potam' ařierawõřsi dówana
tåwa DP 292,29;

'sutarti, suderėti': *Ir kaip fu darbinikais řuljga / pa grafchi ant dienos*
BP I 228₄;

pralobti 'praturtėti': *Kodelei tada giwen Diewo <←Dieřw> || nefibijantis,*
pařenřta, ir pralobřta? BB Job 21, 7, *Kitĩ karålus pralobřta / iğğ*
grĩnumo řawũiu wẽľdamu DP 4,9; *årgu idánt' || turetumbei pęnigus / idánt'*
pralobťumbei: idánt' turětumbėi apřta wĩřfo DP 331,36; *Kiek= || wiẽnas tũ*
rupinas / idánt' pralobťu: ir iğğ łobigo wĩřsadå butũ łobigĩąřnis DP 488,43;
Kuriẽ noĩ pralobi / impũla iğğ pagundås řr iğğ řabåğus || węľino DP 155,52;
Tu biľái ioğ eřsi łobingu / ir pralóbes: || ir niẽko ne priwaláuui DP 579,12;
pralobřtu [řbogacam / diteřco] SD 213v I,26; *Praturřtu, pralobřtu* [Fun-
do opes. || confirmo poteřtatem opibus] SD4 370 II,6;

atpigi 'pasidaryti pigiam, pigesniai, sumažėti kainai': *Tadda atwĩrs*
geros gadĩnnes / wĩřřĩ daiktai atpĩgs / nei bus tiek wargu / kaip nu dide wal-
landa buwa BP I 315₁₀; *Atpĩgřtu* [Tanieię, Vileřco] SD3 441; *at= || pĩga /*

atpingu [potaniei̯ / vileſco, vi-||lori precio vendor] SD 136r I,17;
Atpigſtu [Taniei̯, Vileſco] SD4 313 II,35;

nustokti ‘stokoti, stigti’: *Wiefchpats eft piemuo mana nieka nenũstokſu* Mž 533₁₁; *O kaip jau nebebuvo* (paraštėje – nustoko) *vandens plėčkoje, pame-
tė ji bernelį po medžiu* BB Moz 21,15; *Mums nieko nenustokst* BB Teis 19,20

pristokti ‘pailsti, pavargti’: *Pinigų priftoko žemėje Egipto* BB Moz 47,15;
Miltai kubile nebus fuvalgyti, nei aliejaus puodas priftoks BB1 Kar 17,14;
*Atverk favo ranką tavam broliui, pavargufiam ir priftokufiam tavo žemė-
je* BB5 Moz 15,11; *Bagotieji tur priftokti ir baduoti* BB Ps 33,11; *Ne teip
toui̯ laimiu̯i ir ižtikimoi̯i žmona: beĩ norini̯ ūĩ pirmą ir antrą karta ne gandėio /
taczu̯e ne priftoko / tris bigufes ir didės pagundās ižkente* DP 115(116),21.

Leksiniu motyvatoriumi žuvis motyvuojamas veiksmazodis fientyvinės reikšmės neturi, priešingai, jo darybos reikšmė ‘gaudyti žuvis’ tokia pati kaip priesagos *-auti* daiktavardinių vedinių: ‘rinkti, ieškoti, gaudyti tai, kas pasakyta pamatiniu žodžiu’, jis reiškia aktyvų veiksmą:

žūti ‘žuvis gaudyti, žvejoti, žuvauti’: *žuwau-iu / žuſtu* [Lowi̯ę ryby, Piſcor] SD3 156; *žu-||wauiu, žuſtu* [Łowię ryby, Piſcor (aris.)] SD4 102a I,32.

2.6. Du K. Sirvydo žodyne užrašyti veiksmazodžiai skirtini sapori-
niam ir terminiam motyvacijos modeliams, jų leksiniai motyvatoriai
kartus, vėsus nusako skonį ir temperatūrą, plg.:

karsti ‘darytis karčiam, gižti’: *fukarſtu / kartu=||38r I||mi ſtaiuos* [gorščzei̯ / amareſco] SD 37v II,27; *karſtu* [Gorzknę, Amareſco, amarus fio] SD3 73; *Kartus, karſtu* [Gorzknę, Amareſco (fcis. fcere), || amarus fio] SD4 51 I,24;

atvėsti ‘sušilus kiek atšalti, atsiaušinti’: *atweſtu / atfiwedžiu* [Ochło-
dnąc, Refrigeror, refrigeſco perfrigeror] SD3 240; *Atweſtu, atfiwedžiu* [Refrigeror (aris.) || refrigeſco (is. ere) perfrigeror] SD4 163 II,4.

Skonį ir temperatūrą apibūdinantys būdvardžiai bei iš jų padaryti veiks-
mazodžiai dažnai vartojami perkeltinėmis reikšmėmis – pereina į psicho-
morfologinio MM domeną, plg.:

(širdį) sukarsti ‘apimti nepasitenkinimui, nusivylimui’: *Teyp Diewo
žodis daro sirdiy labay ſweyku duſiay kartiby / kad ana ažu ſawo nufideimus
karčiey werkia ir kayp butu wiſa fukarſta* PS I 307, *kayp duona meło ira
ne tikra / ſu žwirždays ſumaiſita <...> tuoiaus nuog iu fukarſta ſirdi labay*
PS II 106;

užvėsti ‘pasidaryti abejingam’: *Kaip patís Wießpatís lúdiie tais žodžéis / o idánt’ butúmbei arba báltas / arba báltas: bėť’ ioğ vžwėses / ioğ nei báltas nei báltas / tad tawé pradėfiu ißwėnit’ izğ nafrú máno* DP 353,18; *Nėsa ne ißtikeiimas / ne tiektaí žmónęs / vžwėsfufeis ir tiginczeis / bėť’ ir palaidûnais / ir prieß Diėwa ftėmbiaczeis dáro* DP 404,26.

3. Vartosena

Denominatyvinių veiksmažodžių vartosena tirimuosiuose senuosiuose raštuose labai netolygi. Daugiausia denominatyvų užfiksuota K. Sirvydo darbuose, ir tai suprantama, nes žodynai nėra ribojami religinio teksto specifikos, jų paskirtis ir tikslai kitokie. Darkart prisimintina, kad nė vieno denominatyvo neužfiksuota Volfenbiutelio postilėje.

Visuose tirtuose senuosiuose raštuose vartojamos dvi lekšemos – *senti* ir *vargti*, ypač gausu antrojo veiksmažodžio finitinių ir nefinitinių formų (K. Sirvydo darbuose per 20 pavartojimo atvejų). Septyni fientyvai užfiksuoti trijuose šaltiniuose, plg.: *ap(j)akti* BB, DP, SD3; *kiesti* ‘kietėti, prk. būti nejautriam’ Mž, BP, SD3; *sulygti* ‘tartis dėl kainos, derėtis...’ BP, DP, SD; *pralobti* BB, DP, SD; *stokti* ‘pristigti’ Mž, BP, DP; *pasveikti* BP, DP, PS; *tukti* BB, DP, SD. 10 fientyvų pavartota dviejų autorių tekstuose, pavyzdžiui: *balti* BP, SD3; *išblykšti* BB, SD3; *išdykti* ‘ištvirkti, pasileisti; išsigimti, sulaukėti’ DP, SD, SD3; *–grynti* ‘pasidaryti neturtingam’ DP, SD; *apkursti* BB, SD3; *–liesti* ‘liesėti, lysti, džiūti’ BB, SD; *–plasti* ‘eiti platyn, plėstis į šalis’ Mž, DP; *atpigti* BP, SD, SD3; *–rykšti* ‘išryškėti, išeiti aikštėn, pasireikšti, atsirasti’ Mž, DP; *vėsti* DK, SD3. Po keletą denominatyvų pavartoti tik vieno autoriaus, pavyzdžiui: *draugti* ‘darytis draugu, imti draugauti’, *išmažti*, *nukalsti*, *su(sis)gėsti* DP; *sudrugti* ‘bendrauti’, *skaisti* ‘blizgėti, spindėti, šviesti’ BB. Net 22 denominatyviniai fientyvai užfiksuoti tik K. Sirvydo darbuose, pavyzdžiui: *baisti* ‘darytis baisiam, baisėti’, *balksti* ‘balti, balsti’; *apdulkti*, *drūsti* ‘drūtėti, eiti drūtyn’, *gelsti*, *juosti* ‘darytis juodam, juodėti’, *karsti* ‘darytis karčiam; prk. apimti nepasitenkinimui, nusivylimui’; *laibti*, *lysti* ‘darytis liesam, liesėti’, *minkšti*, *palšti* ‘darytis palšam, pilkėti, blukti, šviesėti’, *plikti* ‘netekti natūralios dangos (plaukų...)’, *nuskursti*, *stropiti* ‘stiprėti, darytis žvalesniam’; *sunkti*, *įsusti* ‘aptekti niežais, susu’, *šašti* ‘šašams darytis, rastis, nižti, krūpti, kramti’, *pašjurpti* ‘nuo šalčio, iš baimės darytis nelygiam dėl atsiradusių smulkių rauplelių (apie odą)’, *šlapti*, *sutiršti*, *žilti*, *žūti* ‘žuvis gaudyti, žvejoti, žuvauti’.

Itin iškalbingas atrodo atskirų autorių vartojamų fientyvų kiekybinis santykis, plg. M. Mažvydo pavartoti 5 fientyvai, J. Bretkūno – 16, M. Daukšos – 17, o K. Sirvydo – net 40 (!). Tokia denominatyvų vartoseną senojoje raštijoje turėtų liudyti tiriamojo darybinio modelio produktyvumą: fientyvų daryba ypač būdinga rytiniam rašto variantui (ir rytų aukštaičių tarmėms) ir ne tokia produktyvi vakariniame rašto variante (ir Mažosios Lietuvos tarmėse). Tačiau konkrečių veiksmazodžių paplitimas ir produktyvumas, LKŽ duomenimis, nebūtinai sutampa su analizuojamų raštų situacija. Beveik pusė tiriamuosiuose raštuose užfiksuotų veiksmazodžių vartojami visoje Lietuvoje, pavyzdžiui: *akti, blūsti, kursti, balti, blykšti, dykti, dulkti, gelsti, gėsti, kalsti, karsti, lygti, lysti, lobti, pigti, plikti, skursti, sunkti, susti, sveikti, šašti, šiurpti, šlapti, vėsti, žilti*.

Keletas denominatyvų paplitę aukštaičių tarmėse, pavyzdžiui:

juosti ‘darytis juodam, juodėti’ Pociūnėliai (Radviliškio r.), Baisogala (Radviliškio r.), Ramygala (Panevėžio r.); *Žvirgždačiai* (Šakių r.), *Daušiai* (Marijampolės r.), *Skirsnemunė* (Jurbarko r.), *Keturvalakiai* (Vilkaviškio r.), *Vilkaviškis*, *Geistarai* (Vilkaviškio r.), *Žsliai* (Kaišiadorių r.); *Mirolavas* (Alytaus r.), *Leipalingis* (Druskininkų r.), *Lazdijai*, *Krosna* (Lazdijų r.), *Rodūnia* (Baltarusija);

žūti ‘žuvis gaudyti, žvejoti, žuvauti’ *Kavarskas* (Anykščių r.), *Aleksandravėlė*, *Jūžintai*, *Obeliai*, *Salos* (Rokiškio r.); *Aviliai*, *Salakas*, *Dusetos* (Zarasų r.); *Alanta*, *Anturkė*, *Dubingiai*, *Giedraičiai*, *Skudutiškis*, *Suginčiai*, *Videniškiai* (Molėtų r.); *Kuktiškės*, *Saldutiškis*, *Sudeikiai*, *Tauragnai*, *Vyžuonos* (Utenos r.); *Ceikiniai*, *Daugėliškis*, *Linkmenys*, *Palūšė*, *Paringys*, *Rimšė*, *Tverečius* (Ignalinos r.); *Kaltanėnai*, *Labanoras*, *Strūnaitis* (Švenčionių r.); *Gelvonai*, *Šešuoliai*, *Vidiškiai* (Ukmergės r.), *Kiaukliai* (Širvintų r.), *Maišiagala*, *Paberžė* (Vilniaus r.); *Gervėčiai* (Baltarusija), *Drskž*;

baisti ‘pasidaryti baisu’ Pociūnėliai, *Šeduva* (Radviliškio r.); *Pandėlys* (Rokiškio r.); *Kupiškis*, *Vajasiškis* (Zarasų r.), *Tauragnai* (Utenos r.); *Daugėliškis*, *Paringys* (Ignalinos r.); *Adutiškis* (Švenčionių r.);

išmažti *Skriaudžiai* (Jurbarko r.), *Geistarai* (Vilkaviškio r.), *Užpaliai* (Utenos r.), *Vilkaviškis*, *Bartninkai* (Vilkaviškio r.), *Šimkaičiai* (Jurbarko r.), *Švenčionys*, *Seredžius* (Jurbarko r.), *Baisogala* (Radviliškio r.), *Vieveriai* (Prienų r.);

balkesti ‘balti, balsti’ *Bartninkai* (Vilkaviškio r.), *Liškiava* (Varėnos r.), *Leipalingis* (Druskininkų r.).

Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto tarmėse užrašytas veiksmazodis *stokti* 'pristigti' Gumbinė, Katyčiai, Kintai, Rusnė (Šilutės r.), Priekulė, Dovilai (Klaipėdos r.), Klaipėda, jis fiksuojamas šio krašto bibliografiniuose ir kituose šaltiniuose (Pilypo Ruigio, Frydricho Hako, Kristijono Gotlybo Milkaus, Jokūbo Brodovskio, Frydricho Kuršaičio, Aleksandro Kuršaičio, Augusto Šleicherio, Georgo Neselmano, *Clavis Germanico-Lithvana*, Makso Nydermano žodynuose, Baltramiejaus Vileto Enchiridione ir kt.), Liudviko Gedimino Rėzos, Viliaus Kalvaičio užrašytose dainose, rašytojų kūriniuose (Kristijono Donelaičio, Ievos Simonaitytės, Vydūno, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės), Rytų Prūsijos laikraščiuose.

Kai kurie veiksmazodžiai ypač reti, jų paplitimas nerodo ryškesnės lokalizacijos, pavyzdžiui: *liesti* 'liesėti, lysti, džiūti' Šaukėnai (Kelmės r.), Šiauliai, Kalvarija, Vydūnas; *palšti* 'darytis palšam, pilkėti, blukti, šviesėti' Lioliai (Kelmės r.), Baisogala, Pociūnėliai (Radviliškio r.), Geistarai (Vilkaviškio r.); *sutiršti* Veiveriai (Prienų r.), Simono Daukanto raštai; *draugti* 'darytis draugu, imti draugauti' Salantai (Kretingos r.), Linkuva (Pakruojo r.); *minkšti* Skirsnemunė, Veliuona (Jurbarko r.), Antano Baranausko Biblijos vertimas; *-plasti* 'eiti platyn, plėstis į šalis' Mosėdis (Skuodo r.), Tirkšliai (Telšių r.), Veiviržėnai (Klaipėdos r.), Simono Daukanto raštai; Grūžiai (Pasvalio r.), Dusetos (Zarasų r.); *stropiti* 'stiprėti, darytis žvalesniam' Luokė (Telšių r.), Varniai (Telšių r.), Krosna (Lazdijų r.).

Veiksmazodis *kiesti* 'kietėti, prk. būti nejautriam' užfiksuotas tik senojoje raštijoje ir senesniuose leksikografiniuose šaltiniuose – Frydricho Kuršaičio, Georgo Neselmano žodynuose, Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblijoje, Simono Vaišnorio traktate *Margarita teologica*.

Keli denominatyviniai veiksmazodžiai gali atspindėti tiriamųjų raštų epochos vartoseną. Denominatyvas *-rykšti* 'išryškėti, išeiti aikštėn, pasireikšti, atsirasti' užrašytas tik M. Mažvydo ir M. Daukšos tekstuose²¹. Veiksmazodis *-grynti* 'pasidaryti neturtingam' paliudytas tik M. Daukšos ir K. Sirvydo darbuose. J. Bretkūno naujadarai galėtų būti denominatyviniai veiksmazodžiai *sudrugti* 'bendrauti' ir *skaisti* 'blizgėti, spindėti, šviesti', o K. Sirvydo – *drūsti* 'drūtėti, eiti drūtyn' ir *laibti* 'eiti laibyn, laibėti'.

²¹ Jį vartojo ir Simonas Daukantas, galėjęs nusižiūrėti iš Martyno Mažvydo ir Mikalojaus Daukšos.

Išvados

1. Tiriamųjų senųjų raštų intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių nominacinėje sistemoje dominuoja motyvuotoji leksika – ji sudaro 65 procentus. Didžiausią vedinių dalį, beveik 70 procentų, sudaro deverbatyvai, denominatyvai sudaro 30 procentų.
2. Analizuojamieji denominatyviniai veiksmažodžiai priklauso fientyviniam žodžių darybos tipui: jų darybos reikšmė yra ‘darytis, tapti tokiu ar tuo, įgyti / patirti tai, kas pasakyta pamatiniu žodžiu’. Fientyvinę semantiką sustiprina dominuojančios būtojo laiko, paprastai priešdėlinės, formos. Pamatiniai šių veiksmažodžių žodžiai yra konkretieji ir abstraktieji būdvardžiai bei daiktavardžiai, iš kurių afiksinės nominacijos būdu – paradigmacija – sudaromi fientyviniai ar, rečiau, statyviniai veiksmažodžiai. Be to, verbalizacijos procese svarbus vaidmuo tenka pagalbinei darybos priemonei – intarpui ir formantui *sta*, kurie priskiria veiksmažodžius fientyvų darybos kategorijai.
3. Fientyvinio darybos tipo centrą sudaro deadjektyvai (76 procentai), periferiją – desubstantyvai (24 procentai).
4. Didžiausią deadjektyvų dalį, 76 procentus, sudaro ilgosios šaknies veiksmažodžiai. Desubstantyvų didesnę dalį taip pat sudaro ilgosios šaknies veiksmažodžiai. Morfonologinė šaknies struktūra, ypač „sunkios“ šaknys, liudija šio nominacijos būdo naujumą.
5. Dauguma deadjektyvų yra lietuvių kalbos dariniai. Bendraisiais rytų baltų deadjektyvais galima laikyti 27 procentus fientyvų, tik du deadjektyvai skirtini baltų-slavų sluoksniui. Desubstantyvų grupėje tėra du bendrieji rytų baltų veiksmažodžiai.
6. Denominatyvų darybai nebūdinga kokybinė šaknies balsių kaita: 90 procentų veiksmažodžių kopijuoja pamatinio žodžio šaknies struktūrą. Archajiškosios balsių kaitos užfiksuoti tik 4 atvejai: *lysti* : *liesas*, *-drugti* : *draugas*, *susti* : *sausas*, *tukti* : *taukai*.
7. Tiriamųjų denominatyvų semantiką eksplicitiškai, rečiau implicitiškai, lemia pamatinių būdvardžių ir daiktavardžių semantika. Pagal leksiniu motyvatoriumi nusakomas ypatybes / objektus nustatyti septyni denominatyvinių veiksmažodžių motyvacijos modeliai: koloratyvusis, morfologinis, fiziomorfologinis, psichomorfologinis, posesinių ir socialinių santykių, saporinis, terminis.

- 7.1. Gausiausias yra fiziomorfologinis motyvacijos modelis (42 procentai). Šio motyvacijos modelio fientyvų leksiniai motyvatoriai būdvardžiai ir daiktavardžiai eksplicitiškai apibūdina šešias žmogui ar gyvūnui būdingas ypatybes – laimumą / storumą, plaukuotumą / plikumą, šašuotumą – kūno paviršiaus nelygumą, sveikumą / negalią.
- 7.2. Antras pagal gausumą yra morfologinis motyvacijos modelis (20 procentų), kurio leksiniai motyvatoriai apibūdina superficinius ir interninius negyvų objektų požymius ar negyvus objektus.
- 7.3. Koloratyvusis motyvacijos modelis sudaro 18 procentų. Eksplicitinių leksinių motyvatorių inventorių sudaro būdvardžiai, kurie perteikia bazinių spalvų, atspalvių bei žibėjimo sąvokas.
- 7.4. Psichomorfologinio motyvacijos modelio veiksmazodžiai, kurių leksiniai motyvatoriai apibūdina psichinės-emocinės žmogaus ypatybes, senuosiuose raštuose paliudyta nedaug, jie sudaro vos 1 procentą. Tačiau ši motyvacijos modelį implicitiškai papildo kitų MM perkeltinės reikšmės veiksmazodžiai.
- 7.5. Posesinių–socialinių santykių motyvacijos modelį, eksplikuojantį turėjimo / neturėjimo, tarpusavio santykius, egzistenciją, sudaro 18 procentų denominatyvų. Jų leksiniai motyvatoriai yra įvairūs, nesudaro kokios nors vieningos grupės.
- 7.6. Saporiniam ir terminiam motyvacijos modeliams, kurių leksiniai motyvatoriai nusako skonį ir temperatūrą, priklauso tik du veiksmazodžiai.
- 7.7. Motyvacijos modelių ribos yra difuziškos: implicitiškai motyvuojami veiksmazodžiai dažnai pereina į psichomorfologinį MM. Metaforizacijos kryptis yra tipiška – nuo konkretaus prie abstraktaus. Metaforų ištakos sritis paprastai būna fizinė ar fiziologinė, o tikslo sfera – emocinė, psichologinė ar abstrakti.
8. Denominatyvinių veiksmazodžių pasiskirstymas senuosiuose raštuose netolygus. Daugiausia denominatyvų paliudyta K. Sirvydo darbuose (40 veiksmazodžių), perpus mažiau užfiksuota M. Daukšos (17) ir J. Bretkūno (16) tekstuose, vos 5 pavartoti M. Mažvydo. Tarmių duomenys ne visai paremia tokią denominatyvų distribuci-

ją, tačiau rodo tą pačią denominatyvinių veiksmažodžių tendenciją – jie būdingesni vidurio ir rytų Lietuvos tarmėms.

9. Denominatyvinių veiksmažodžių darybos tipui įtakos turėjo anksčiau susiformavusių intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių turinio ir formos ypatumai – intranzityvinė, būsenos kitimo reikšmė. Naūjos morfologinės raiškos yra kognityvinių operacijų rezultatas. Šios kognityvinės operacijos atspindi proto gebėjimą kurti naujus žodžius interpretuojant jau esamus.

Literatūra ir šaltiniai

- Buck 1949 – Carl Darling Buck. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages: A Contribution to the History of Ideas*. Chicago: University of Chicago Press.
- Clark and Clark 1979 – Eve V. Clark and Herbert H. Clark. When nouns surface as verbs. *Language* 55, 767–811.
- Derksen 2015 – Rick Derksen. *Etymological dictionary of the Baltic inherited lexicon*. Leiden, Boston: Brill.
- Drukteinytė 2002 – Vaida Drukteinytė. Perkeltinė metaforinė reikšmė ir sintagminė jos charakteristika. *Vārds un tā pētišanas aspekti: rakstu krājums* 6, 313–322.
- Endzelynas 1957 – J[anis] Endzelynas. *Baltų kalbų garsai ir formos*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 172–174.
- Gerdts, Marlett 2008 – Donna B. Gerdts, Stephen A. Marlett. Introduction: the Form and Function of Denominal Verb Constructions. *International Journal of American Linguistics*. Volume 74, no. 4, October 2008, 409–422.
- Gorbachov 2007 – Yaroslav Gorbachov. *Indo-European origins of the nasal inchoative class in Germanic, Baltic and Slavic*. PhD Dissertation, Harvard University.
- Gorbachov 2014 – Yaroslav Gorbachov. The origin of the Baltic inchoative in *-sta-*. An overlooked Proto-Baltic sound law. *Indogermanische Forschungen* 119, 21–53.
- Gottfurcht 2008 – Carolyn A. Gottfurcht. *Denominal Verb Formation in English*. Dissertation. Northwestern University, Evanston, Illinois.
- Hamp 1978 – Eric P. Hamp. Sound Change and the Etymological Lexicon. *Papers from the Parasession on the Lexicon*. Chicago Linguistic Society, 184–195.
- Haspelmath, Sims 2010 – Martin Haspelmath, Andrea D. Sims. *Understanding Morphology*. 2nd edition. London: Hodder Education.
- Hauzenberga-Šturma 1970 – Edīte Hauzenberga-Šturma. Ergänzende Bemerkungen zum baltischen *-sta-*Präsens. *Donum Balticum. To Professor Christian S. Stang on the occasion of his seventieth birthday 15 March 1970*. Velta Rūķe-Draviņa (ed.). Stockholm: Almqvist & Wiksell, 181–187.
- Hofmann 1956 – Erich Hofmann. Die baltischen Verba mit Nasalinflix. *Zeitschrift für Slavische Philologie*. Vol. 25, No. 1, 58–66.
- IEW – Julius Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern-München: Francke, 1959.

- Karaliūnas 1987 – Simas Karaliūnas. *Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė*. Vilnius: Mokslas.
- Jakaitienė 1980 – Evalda Jakaitienė. *Lietuvių kalbos leksikologija*. Vilnius: Mokslas.
- Karulis 1992 – Konstantīns Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. T. 1–2. Rīga: Avots.
- Kaukienė 1994 – Audronė Kaukienė. *Lietuvių kalbos veiksmažodžio istorija*. Klaipėda: Rytas.
- Kaukienė 2002 – Audronė Kaukienė. *Lietuvių kalbos veiksmažodžio istorija 2*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Kazlauskas 1968 – Jonas Kazlauskas. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. Vilnius: Mintis.
- Kuiper 1937 – Franciscus Bernardus Jacobus Kuiper. *Die indogermanischen Nasalpräsentia: Ein Versuch zu einer morphologischen Analyse*. Amsterdam: N. V. Noord-Hollandsche Uitgeversmaatschappij.
- Kuryłowicz 1964 – Jerzy Kuryłowicz. *The Inflectional Categories of Indo-European*. Heidelberg: Carl Winter.
- Lakoff 1987 – Georg Lakoff. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lanzweert 1984 – René Lanzweert. *Die Rekonstruktion des Baltischen Grundwortschatzes*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- LEW – Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Winter; Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht, 1955–1965.
- LKG – *Lietuvių kalbos gramatika*, t. 2. Red. K[azys] Ulvydas. Vilnius: Mintis, 1971.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*. Red. Gertrūda Naktinienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008. Prieiga internetu: <http://www.lkz.lt>.
- Lubienė 2015 – Jūratė Lubienė. *Lietuvių kalbos mikonimai: nominacija ir motyvacija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Marchand 1969 – Hans Marchand. *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach*. München: Beck.
- Mažiulis PEŽ – Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, t. 1. Vilnius: Mokslas; t. 2–3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla; t. 4. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1988–1997.
- ME – Karlis Mühlenbachs. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. I–IV sēj. Rīga: Izglītības ministrija, 1923–1932.
- Mikašauskienė 2018 – Raimonda Mikašauskienė. *Intarpiniai ir sta kamieno veiksmažodžiai senojoje lietuvių raštijoje*. Daktaro disertacija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Oettinger 1979 – Norbert Oettinger. *Die Stammbildung des hethitischen Verbums*. Erlanger Beiträge zur Sprach- und Kunstwissenschaft, Bd. 64. Nürnberg: Carl.
- Ostrowski 2004 – Norbert Ostrowski. Keli šaknies *-sk-*, *-šk-* veiksmažodžiai. *Baltistica* XXXIX (2), 195–197.
- Pakalniškienė 1993 – *Lietuvių kalbos intarpiniai ir sta-kamieniai veiksmažodžiai*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.
- Pakalniškienė 1996 – Dalia Pakalniškienė. Lietuvių kalbos intarpinių ir *sta*-kamienų veiksmažodžių diachroniniai sluoksniai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. XXXVI. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 83–86.
- Pakalniškienė 2000 – Dalia Pakalniškienė. Intarpiniai ir *sta*-kamieniai denominatyvai – lietuvių kalbos inovacija. *Veiksmažodžio raidos klausimai. Tiltai*, priedas nr. 1. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 71–89.

- Pakalniškienė 2001 – Dalia Pakalniškienė. Lietuvių ir latvių kalbų intarpiniai bei *sta*-kamieniai veiksmažodžiai: bendrybės ir skirtybės. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* 5. Liepāja: LiePa, 358–366.
- Pakerys 2004 – Jurgis Pakerys. Dėl lietuvių kalbos priesaginių denominatyvinių veiksmažodžių semantikos. *Acta Linguistica Lithuanica* 50, 55–77.
- Pakerys 2005 – Jurgis Pakerys. *XVI a. Mažosios Lietuvos spaudinių mišriųjų ir priesaginių veiksmažodžių daryba*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.
- Pakerys 2006 – Jurgis Pakerys. Dabartinės lietuvių kalbos priesagos *-ėti* denominatyviniai statyvai. *Baltistica* 41 (1), 67–86.
- Pakerys, Rimkutė, Utkā 2012 – Jurgis Pakerys, Erika Rimkutė, Andrius Utkā. Lietuvių kalbos denominatyviniai veiksmažodžiai ir greta jų vartojami pamatiniai žodžiai (tekstyno tyrimas). *Darbai ir dienos* 58, 81–92.
- Paulauskienė 1994 – Aldona Paulauskienė. *Lietuvių kalbos morfologija*. Paskaitos lituanistams. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Schmalstieg 2000 – William R. Schmalstieg. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. JIES Monograph No. 37. Washington DC.
- Schmid 1963 – Wolfgang Paul Schmid. *Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Skardžius 1943 – Pranas Skardžius. *Lietuvių kalbos žodžių daryba*. Vilnius.
- Smoczyński SEJL – *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wydanie drugie, poprawione i znacznie rozszerzone. Na prawach rękopisu. 2016. [https://dl.dropboxusercontent.com/u/21280621/Smoczy ski W. Słownik etymologiczny języka litewskiego.pdf](https://dl.dropboxusercontent.com/u/21280621/Smoczy%20ski%20W.%20Słownik%20etymologiczny%20języka%20litewskiego.pdf).
- Stang 1942 – Chr[istian] S. Stang. *Das slavische und baltische Verbum*. Oslo: Dybwad.
- Stang 1966 – Chr[istian] S. Stang. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.
- Stiebels 1998 – Barbara Stiebels. Complex denominal verbs in German and the morphology-semantics interface. Geert Booij & Jaap van Marle (eds.). *Yearbook of Morphology* 1997. Dordrecht: Kluwer, 265–302.
- Strunk 1967 – Klaus Strunk. *Nasalpräsentien und Aoriste. Ein Beitrag zur Morphologie des Verbums im Indo-Iranischen und Griechischen*. Heidelberg: Carl Winter.
- Urbutis 2009 – Vincas Urbutis. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Urbas 1996 – Dominykas Urbas. *Martyno Mažvydo raštų žodynas*. Vinius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Villanueva Svensson 2010 – Miguel Villanueva Svensson. Baltic *sta*-presents and the Indo-European desiderative. *Indogermanische Forschungen*. Volume 115. De Gruyter, 204–233.
- Villanueva Svensson 2016 – Miguel Villanueva Svensson. Zero-grade denominative nasal and *sta*-presents in Baltic. *Baltistica* LI (1), 37–59.

Dalia Pakalniškienė

THE INFIXED AND *STA*-STEM DENOMINATIVE VERBS ATTESTED IN THE OLD SCRIPTS OF LITHUANIAN: NOMINATION AND MOTIVATION

Summary

The article presents the analysis in onomasiological system of one group of infixed and *sta*-stem verbs attested in the old Lithuanian scripts, denominatives in particular, derived from adjectives and nouns.

The verbs analyzed represent the fientive type of word formation encompassing three most prominent features of derivation – the derivational meaning, the lexico-grammatical character of base word and the derivational affix. The derivational meaning of these words is ‘to become or to acquire/experience something which is denoted by the base word’. The semantics of fientives is reinforced by domineering past tense forms, usually prefixed ones. The primary words are usually adjectives and nouns both specific and abstract which by the means of affixal nomination – paradigmation – are used to form fientives or, more rarely, stative verbs. What is more, in the process of verbalization, a significant role is played by additional means of derivation, namely, the infix and affix *sta*, which, similarly to verb suffixes, assign the verb to respective derivational category such as causative, iterative, perfective, inchoative, fientive verbs, etc.

The center of fientive derivational type is comprised of deadjectives (77 per cent in total), while desubstantives stand in the periphery of this type (23 per cent). The qualitative vowel gradation is not characteristic to the formation of denominatives – 90 per cent of all these words duplicate the root structure of a base word. Only four cases of archaic vowel gradation have been detected: *lysti* ‘to become slim’ : *liesas* ‘slim’, *-drugti* ‘to communicate, to become friends with someone’ : *draugas* ‘a friend’, *susti* ‘to become dry; to have itchy skin; to languish, perish’ : *sausas* ‘dry’, *tukti* ‘to become overweight’ : *taukai* ‘animal fat’.

The semantics of denominatives analyzed is determined explicitly (in rarer cases, implicitly) by semantics of base adjectives and nouns. According to properties/objects denoted by lexical motivator, seven motivational models of denominative verbs have been established: colourative,

morphological, physiomorphological, psychomorphological, the model of possession and social relationship, gustatory, and thermal one. The boundaries of motivational models are unstable, however: the verbs motivated implicitly are bound to transpass to the psychomorphological MM. The direction of metaphorisation is typical – metaphoric expressions tend to be drawn from concrete aspects to abstract ones. The source domain of metaphors is usually physical or physiological state, the target domain being emotional, psychological or abstract state.

The distribution of denominative verbs is not consistent in the old scripts in question. The most abundant number of denominatives (accounting to 40 verbs) have been attested in the works of Sirvydas, almost half this number were recorded by Daukša (17 verbs) and Bretkūnas (15 verbs), only 5 denominative verbs were recorded by Mažvydas. The data of Lithuanian dialects does not entirely reflect the before mentioned distribution of denominatives, however, it demonstrates the common tendency of denominative verbs – they are more frequently used in the Middle and Eastern dialects of the Lithuanian language.